

Stan bibliotek w Polsce objętych badaniem Głównego Urzędu Statystycznego – 2017 r.¹

Działalność bibliotek w Polsce objęta jest corocznym badaniem Głównego Urzędu Statystycznego, który na podstawie formularza K-03 rejestruje dane dotyczące bibliotek publicznych, pedagogicznych, naukowych, fachowych, fachowo-beletrystycznych, ośrodków inte oraz towarzystw naukowych².

Tabela 1. Instytucje biblioteczne w Polsce w 2017 r. (zestawienie obejmuje biblioteki objęte badaniem GUS)

Województwo	Ogółem	Biblioteki / Placówki biblioteczne						
		publiczne	naukowe	pedagogiczne	fachowe	fachowo-beletrystyczne	ośrodków inte	towarzystw naukowych
0	1	2	3	4	5	6	7	8
Polska	9 474	7 953	896	257	294	55	21	13
dolnośląskie	713	592	70	25	21	5	-	1
kujawsko-pomorskie	453	408	32	3	12	-	-	-
lubelskie	671	583	55	10	20	3	-	1
lubuskie	271	255	6	4	6	1	-	-
łódzkie	608	512	52	21	18	3	2	1
małopolskie	917	717	136	22	35	3	4	2
mazowieckie	1 239	953	192	31	49	7	4	4
opolskie	349	311	23	5	9	1	1	-
podkarpackie	727	674	10	21	13	6	1	2
podlaskie	281	237	25	3	15	-	1	1
pomorskie	381	319	21	19	18	3	1	-
śląskie	988	784	142	27	27	7	2	-
świętokrzyskie	307	270	13	13	9	2	-	-
warmińsko-mazurskie	368	301	33	14	13	8	-	-
wielkopolskie	801	676	71	32	14	4	4	1
zachodniopomorskie	400	361	15	7	15	2	1	-

*Kol. 1 nie jest sumą kol. 2-8, 14 bibliotek publicznych (kol. 2) i 1 pedagogiczna (kol. 4) pełnią także funkcje bibliotek naukowych i są ujęte w kol. 3.

Wg GUS w 2017 r. funkcjonowało blisko 9,5 tys. placówek bibliotecznych, o 93 mniej w porównaniu z 2016 r. (tj. 1,0%). Najliczniejszą grupę stanowiły biblioteki publiczne – 7953, biblioteki naukowe – 896 (w tym szkół wyższych), biblioteki fachowe – 294, biblioteki pedagogiczne – 257. Pozostałe typy reprezentowane były w znacznie mniejszym stopniu – biblioteki fachowo-beletrystyczne – 55, biblioteki ośrodków informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej – 21 oraz biblioteki towarzystw naukowych – 13.

W porównaniu z 2016 rokiem zmienił się stan liczbowy w obrębie poszczególnych kategorii. Ubytki dotyczą bibliotek naukowych (o 42, tj. 4,5% ich stanu z poprzedniego roku), publicznych

¹ Materiał został opracowany na podstawie danych liczbowych pozyskanych z GUS oraz analiz opisowych funkcjonowania bibliotek publicznych przygotowanych przez wojewódzkie biblioteki publiczne na potrzeby MKiDN.

² Poza badaniem GUS pozostają np. biblioteki szkolne, kościelne, parafialne, więzienne, wojskowo-oświatowe. Spośród nich tylko działalność bibliotek szkolnych objęta jest systematyczną rejestracją poprzez System Informacji Oświatowej prowadzony przez Ministerstwo Edukacji Narodowej.

(o 31, tj. 0,4%), pedagogicznych (o 15, tj. 5,5%), fachowych (o 8, 2,6%). Nieznacznie zwiększyła się natomiast liczba bibliotek fachowo-beletrystycznych (o 2) i towarzystw naukowych (o 1), stan liczbowy bibliotek ośrodków inte utrzymał się na niezmiennym poziomie.

Zmianom w potencjale liczbowym bibliotek w 2017 roku towarzyszyły także inne zjawiska obserwowane w poprzednich latach, związane m.in. z ich kondycją, zasobnością i wykorzystaniem. Poniższe omówienie według typów bibliotek sygnalizuje ich występowanie.

I. Biblioteki publiczne

1. Stan sieci

Liczba bibliotek i filii bibliotecznych w 2017 r. – 7953 (w 2016 r. – 7984, spadek o 31 placówek, tj. 0,4%), w tym:

- 76 placówek bibliotecznych było wyłączonych z obsługi czytelników (tj. 1% stanu sieci);
- 1501 placówek bibliotecznych pracowało w strukturach innych instytucji (18,9% stanu sieci).

Liczba punktów bibliotecznych w 2017 r. – 1210 (w 2016 r. – 1260, spadek o 50, tj. 4%).

Liczba mieszkańców przypadających na 1 placówkę (tzn. bibliotekę lub filię biblioteczną) w 2017 r. – 4833 (w 2016 r. – 4814, wzrost o 0,4%).

W 2017 roku, podobnie jak w poprzednich latach, stan sieci bibliotek publicznych uległ ograniczeniu. Dane z ostatnich pięciu lat pokazują, iż średnio ubywało 0,6% ich stanu w ciągu roku. W 2017 r. ubytek sieci był nieco niższy (31 placówek, tj. 0,4%) niż w latach 2015-2016 i dotyczył przede wszystkim placówek filialnych (w 2017 r. – 39³).

Wśród głównych powodów zmian ilościowych w sieci (oprócz likwidacji lub tworzenia nowych placówek) wymienić należy m.in. zmiany w podziale administracyjnym kraju (w 2017 r. przekształcono 5 gmin wiejskich w gminy miejsko-wiejskie)⁴, zmiany w statusie prawno-organizacyjnym bibliotek (np. łączenie bibliotek z innymi instytucjami kultury, tworzenie sieci w obrębie gminy z równorzędnych placówek filialnych).

Likwidacja filii bibliotecznych powoduje problemy z organizacją pracy placówek bibliotecznych na danym terenie i właściwą obsługą czytelniczą. W takich sytuacjach najczęściej ograniczana jest sieć w obrębie gminy do jednej placówki (biblioteki głównej), przez co utrudniony jest dostęp do usług bibliotecznych, szczególnie w gminach większych terytorialnie. Brak placówek filialnych w gminie nie zawsze rekompensuje zdalna „dostępność” do bibliotecznych usług,

³ W wyniku ruchu przybyło/ubyło oraz przekształceń straty w sieci wynoszą 31 placówek – było 39 filii bibliotecznych, zwiększyła się o 8 liczba bibliotek głównych.

⁴Status miasta nadano miejscowościom: Rejowiec, Morawica, Opatówek, Mielno i Jastarnia (gminy wiejskie przekształcono w miejsko-wiejskie) http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/podzial_administracyjny_polski_2017.pdf

oparta na zasobach i usługach elektronicznych, cyfrowych (niecałe 2/3 placówek posiada katalogi on-line dostępne w sieci).

Na utrudnienia dostępu do bibliotek i ich oferty wpływa także sytuacja prawno-organizacyjna, niezgodna z zapisami ustaw regulującymi pracę bibliotek, tzn. kiedy nie są one zorganizowane w formie instytucji kultury, są np. jednostkami budżetowymi, referatami w strukturach urzędów gmin lub w zespołach administrujących kulturę i oświatę lub pracują w strukturach instytucji nie będących instytucjami kultury. Biblioteki pozbawione samodzielności organizacyjnej i prawnej nie mają możliwości rozwoju, nie korzystają np. z dotacji na zakup nowości wydawniczych oraz innych programów grantowych⁵.

Mimo obligatoryjności prowadzenia bibliotek publicznych przez jednostki samorządu terytorialnego na mocy ustawy o bibliotekach 3 gminy nie respektują jej zapisów, są to: w województwie łódzkim Paradyż (pow. opoczyński), w województwie świętokrzyskim: Moskorzew (pow. włoszczowski) oraz Wiślica (pow. buski).

Niektóre samorządy, w celu zapewnienia mieszkańcom dostępu do usług bibliotecznych, zawierają porozumienia z ościennymi gminami, np. gminy wiejskie Wysokie Mazowieckie (woj. podlaskie) i Puck (woj. pomorskie)⁶.

Braki w sieci bibliotek publicznych występują także na poziomie powiatu, co pozbawia biblioteki gminne bezpośredniej opieki merytorycznej, a wojewódzkim bibliotekom publicznym utrudnia współpracę z bibliotekami terenowymi. Dodatkowo biblioteki powiatowe charakteryzuje duże zróżnicowanie potencjału. Na ogół dysponują one małymi możliwościami kadrowymi i finansowymi, co ogranicza zakres podejmowanych zadań ponadlokalnych. Inicjowane są również działania włączania do sieci bibliotek publicznych filii bibliotek pedagogicznych, nadawania funkcji i zadań bibliotek powiatowych⁷.

Tabela 2. Biblioteki publiczne i filie biblioteczne w latach 2013-2017

Lata	Liczba bibliotek publicznych z filiami			
	Ogółem	Miasto	Wieś	Różnica w ogółem do poprz. roku
2013	8 112	2 754	5 358	- 0,9
2014	8 094	2 765	5 329	- 0,2
2015	8 050	2 759	5 291	- 0,5
2016	7 984	2 744	5 240	- 0,8
2017	7 953	2 744	5 209	- 0,4

⁵ W 2017 r. dotacją nie zostały objęte 34 biblioteki publiczne nie będące instytucją kultury w następujących województwach: dolnośląskie 5, lubuskie 5, łódzkie 6, mazowieckie 1, opolskie 5, zachodniopomorskie 12.

⁶ Na podstawie analiz bibliotek wojewódzkich przygotowanych na potrzeby MKiDN.

⁷ W 2017 roku utworzona została Powiatowa Biblioteka Publiczna w Świeciu, na bazie zlikwidowanej Filii w Świeciu Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Bydgoszczy.

Biblioteki publiczne nie mają jednorodnej struktury organizacyjnej, a ostatni rok utrwalił tę różnorodność. 1/5 placówek bibliotecznych (1501) funkcjonuje w strukturach połączonych i w porównaniu z rokiem poprzednim ich liczba wzrosła o 12, tj. 0,8%. Takie rozwiązania organizacyjne częściej występują w środowiskach wiejskich (1246 z 1501 placówek, tj. 83,0%).

Najczęściej biblioteki publiczne łączone są z centrami i ośrodkami kultury, w 2017 r. w porównaniu z rokiem minionym ich liczba zwiększyła się o 31, zaś w ostatnich pięciu latach o 193 placówki (z 1196 w 2013 r. do 1389 w 2017 r., tj. 16,1%). Coraz mniej funkcjonuje bibliotek publiczno-szkolnych, ich liczba w 2017 roku zmniejszyła się o 14, w ostatnich pięciu latach o 36 (z 115 w 2013 r. do 79 w 2017 r.). Podobnie zmniejszyła się liczba bibliotek funkcjonujących w strukturach instytucji spoza sfery kultury (z 75 w 2013 r. do 33 w 2017 r.), co jest z korzyścią dla placówek odzyskujących samodzielność organizacyjną i merytoryczną i ich środowisk.

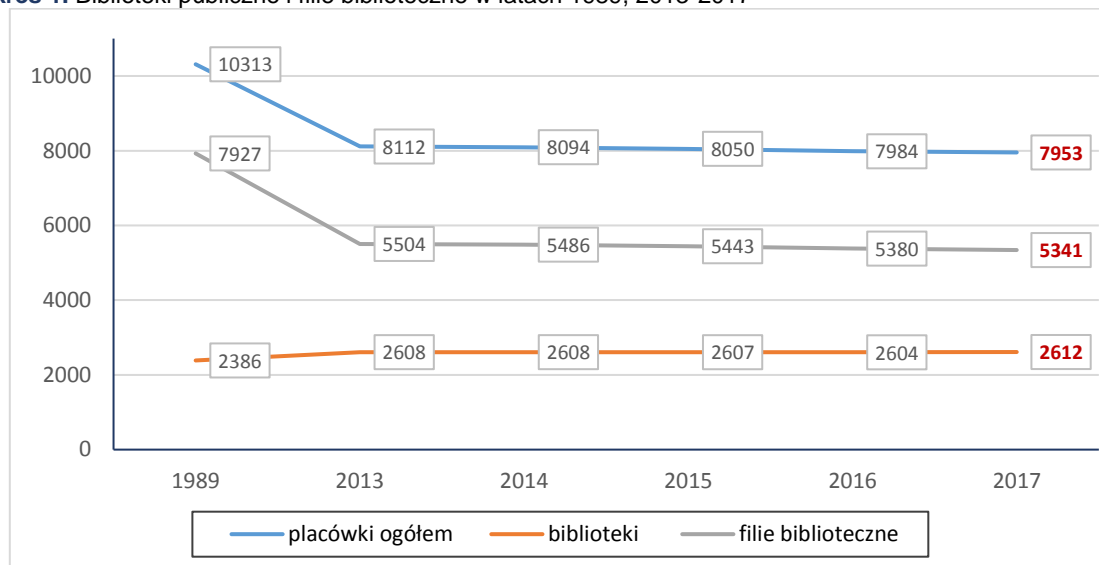
Tabela 3. Liczba placówek połączonych z innymi instytucjami w latach 2013-2017

Lata	Biblioteki publiczne i filie włączone w struktury innych instytucji				
	Ogółem	publiczno-szkolne	w ośrodkach kultury lub innych instytucji kultury	w strukturach instytucji spoza kultury	Różnica w ogółem do poprz. roku
2013	1386	115	1196	75	- 2,9
2014	1479	131	1286	62	6,7
2015	1474	100	1311	63	- 0,3
2016	1489	93	1358	38	1,0
2017	1501	79	1389	33	0,8

W działaniach podejmowanych przez samorządy jednym z najczęściej wskazywanych powodów łączenia bibliotek publicznych są oszczędności finansowe organizatora, jakie potencjalnie można uzyskać z połączenia, usprawnienie zarządzania instytucjami w gminie, rzadko traktuje się łączenie jako sposób na realizację nowej merytorycznej koncepcji działania bibliotek.

Brak autonomii bibliotek publicznych może być powodem obniżenia poziomu świadczonych usług bibliotecznych oraz „rozbicia”, „rozproszenia” sieci bibliotek (np. włączenie biblioteki i każdej z filii do innego ośrodka kultury). Wynikiem takiego działania jest funkcjonowanie niezależnych placówek, pozbawionych merytorycznych relacji między sobą, bez wyodrębnienia biblioteki głównej, scalającej sieć i odpowiadającej za poziom merytoryczny ich pracy. Wśród innych konsekwencji wymienić należy zmniejszanie rangi filii bibliotecznych poprzez zamianę ich na punkty biblioteczne, „rozmywanie” się usług bibliotecznych w wyniku włączania w zakres pracy szeroko rozumianych działań kulturalnych, promocyjnych, rekreacyjnych, sportowych. Nierzadko też występują sytuacje łączenia funkcji dyrektora ośrodka kultury (lub innej instytucji kultury) i biblioteki publicznej w obrębie jednego etatu, co można uznać za nieformalną formę połączenia tych instytucji.

Wykres 1. Biblioteki publiczne i filie biblioteczne w latach 1989, 2013-2017

2. Infrastruktura, zasoby, dostępność

Stan zasobów i jego uzupełnianie

Stan księgozbioru w 2017 r. – 128 357 077 wol. (w 2016 r. – 128 994 880 wol., mniej o 637 803 wol., tj. 0,5%).

Woluminy na 100 mieszkańców w 2017 r. – 334 wol. (w 2016 r. – 336 wol.).

Ubytki na 100 mieszkańców w 2017 r. – 13,4 wol. na 100 mieszkańców (w 2016 r. – 13,2 wol.).

Utrzymujący się wysoki wskaźnik zasobności księgozbiorowej (wyższy niż standardy IFLA) jest wynikiem zarówno wzrostu nakładów na zakup nowości wydawniczych do bibliotek, jak i wzrostu zakupu nowości wydawniczych. Selekcja zbiorów jest naturalnym działaniem kształtującym zbiory również ze względu na zacytowanie i zniszczenie książek. Ponieważ nie wszystkie biblioteki prowadzą selekcje systematycznie, często stają się magazynami zasobów przestarzałych w formie i treści. W 2017 r. wskaźnik ubytków (13,4 wol. na 100 mieszkańców) był wyższy niż wskaźnik zakupu (8,9 wol. na 100 mieszkańców), udział w zbiorach książkowych pozycji zakupionych w 2017 r. wynosił 2,7%.

Zakup nowości wydawniczych

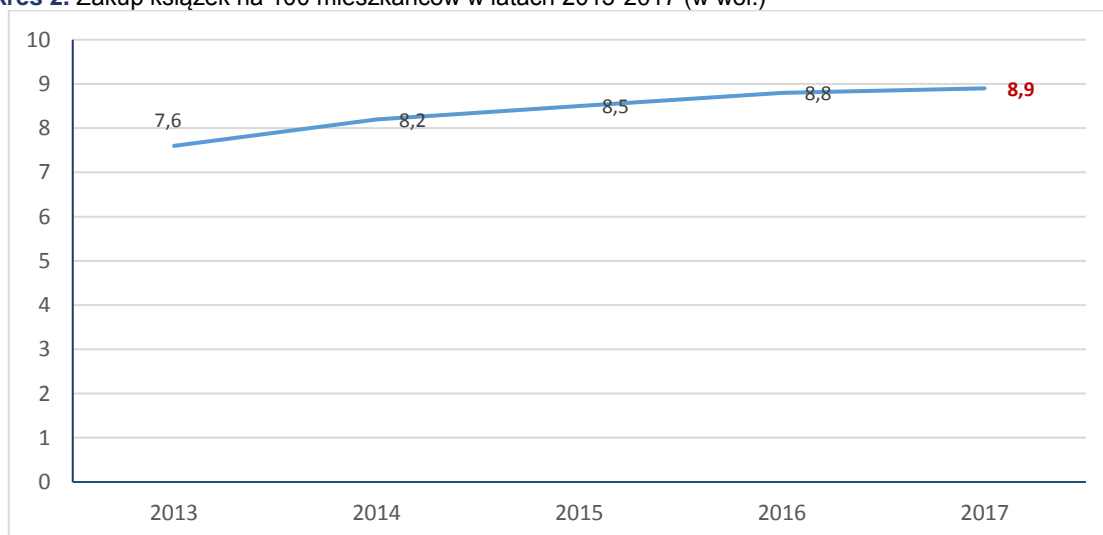
Liczba zakupionych książek w 2017 r. – 3 432 769 wol. (w 2016 r. – 3 400 607 wol., wzrost o 32 162 wol., tj. 0,9%).

Zakup książek w wol. na 100 mieszkańców w 2017 r. – 8,9 wol. (w 2016 r. – 8,8 wol.).

Tabela 4. Zakup materiałów bibliotecznych do bibliotek publicznych w latach 2013-2017

Lata	Zakup materiałów bibliotecznych (w jedn. inw.)					
	księgozbioru			pozostałych zbiorów nieelektronicznych		Zbiorów elektronicznych zinventaryzowanych
	ogółem	książek	czasopism	ogółem	w tym	
materiałów audiowizualnych						
2013	2 949 956	2 940 647	9 309	105 115	101 353	9 342
2014	3 172 332	3 160 550	11 782	118 786	115 118 (audiobooki – 1 395)	12 168
2015	3 291 102	3 278 830	12 272	147 574	141 410 (audiobooki – 7 595)	3 052
2016	3 414 032	3 400 607	13 425	164 878	160 713 (audiobooki – 10 700)	1 786
2017	3 448 112	3 432 769	15 343	168 582	162 022 (audiobooki – 116 470)	1 457

W 2017 r. zakupiono do bibliotek publicznych 3 618 151 jedn. inw. materiałów bibliotecznych, o 1,0% więcej niż w roku poprzednim. Zakup książek to 3 432 769 wol. (więcej o 0,9% niż w 2016 r.), czasopism 15 343 wol. (więcej o 14,3%). Wśród pozostałych zbiorów największy przyrost odnotowano w zakupie audiobooków (o 5,2%), mniej natomiast zakupiono zbiorów elektronicznych (na nośnikach fizycznych) – o 18,4%.

Wykres 2. Zakup książek na 100 mieszkańców w latach 2013-2017 (w wol.)

Od 2016 r. realizowany jest program dotujący zakup nowości wydawniczych do bibliotek w ramach programu wieloletniego „Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa na lata 2016-

2020⁸. NPRCz określił wysokość środków z budżetu państwa na rok 2017 w wysokości 27 mln zł (w tym na realizację zakupu 26,5 mln zł). Wkład własny bibliotek przeznaczony na realizację zadania określono w zależności od zaszerogowania zamożności organizatora (gminy, powiatu, województwa) do odpowiedniej grupy (30%, 40% lub 50% wszystkich środków finansowych przeznaczonych na realizację zadania)⁹.

Poza książkami, multimediami, wydawnictwami nutowymi i kartograficznymi biblioteki mogły nabywać czasopisma kulturalne i społeczno-kulturalne o charakterze ogólnopolskim, o częstotliwości ukazywania się od miesięcznika do rocznika. Ze środków dotacyjnych nie można pokryć m.in. licencji na dostęp do baz danych, książek i czasopism elektronicznych, zakupu czasopism ukazujących się częściej niż miesięcznik, a także prenumeraty czasopism.

Komputeryzacja bibliotek publicznych

Biblioteki użytkujące komputery w 2017 r. – 94,9% (w 2016 r. – 94,8%).

Liczba komputerów na 1 placówkę w 2017 r. – 6,5 (w 2016 r. – 6,1).

Własna strona www placówek bibliotecznych – 77,7% (w 2016 r. – 72,5%).

Wprawdzie nie wszystkie placówki dysponują sprzętem komputerowym, a przed znaczną częścią stoi problem jego wymiany, unowocześnienia, to wyposażenie bibliotek w komputery przebiega w miarę rytmicznie. Jednak dostęp do nowoczesnego sprzętu komputerowego (i sytuacja taka utrzymuje się od lat) uzależniony jest od stopnia organizacyjnego oraz wielkości środowiska, w którym biblioteki funkcjonują.

W 2017 r. spośród 7953 bibliotek publicznych i ich filii 7548 było wyposażonych w komputery (94,9%). W miastach komputery użytkowało 98,0% placówek bibliotecznych, na wsi (93,3%). Komputery posiadają i użytkują przede wszystkim biblioteki główne, tj. 2590 spośród 2612 funkcjonujących w 2017 r. (99,2%). Filie biblioteczne wyposażone były w sprzęt komputerowy w mniejszym stopniu (92,8% – 4958 spośród 5341 funkcjonujących w 2017 r.)¹⁰.

⁸ Program dotacyjny MKiDN zakupu nowości do bibliotek publicznych realizowany był od 2005 r. Od 2016 r. uchwałą Rady Ministrów realizowany jest w ramach „Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa na lata 2016-2020” jako program wieloletni. W ramach Programu zdefiniowany został Priorytet 1 – *Zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych*, którego operatorem jest Biblioteka Narodowa.

⁹ <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat/narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa.php>, s. 85 [dostęp: 18.02.2018].

¹⁰ Według danych GUS na koniec 2017 r. sprzętu komputerowego nie posiadały 22 biblioteki główne (były to biblioteki gmin wiejskich) oraz 383 filie biblioteczne.

Tabela 5. Odsetek bibliotek i filii wyposażonych w komputery w latach 2013-2017

Lata	Odsetek bibliotek i filii wyposażonych w komputery				
	ogółem	w przekroju miasto-wieś		w układzie biblioteka-filia	
		miasto	wieś	biblioteka	filia
2013	92,5	96,2	90,6	99,1	89,4
2014	92,8	96,6	90,8	98,6	90,0
2015	93,6	97,2	91,8	99,1	91,0
2016	94,8	97,8	93,3	99,4	92,6
2017	94,9	98,0	93,3	99,2	92,8

Dostęp do Internetu dla czytelników oferowało 88,5% bibliotek publicznych, 92,1% w mieście oraz 86,6% na wsi. Podobnie zróżnicowana była sytuacja w przekroju biblioteka-filia biblioteczna (odpowiednio – 96,2%, 84,7%)¹¹.

Tabela 6. Odsetek bibliotek i filii z dostępem do Internetu dla czytelników w latach 2013-2017

Lata	Odsetek bibliotek i filii z dostępem do Internetu dla czytelników				
	ogółem	w przekroju miasto-wieś		w układzie biblioteka-filia	
		miasto	wieś	biblioteka	filia
2013	85,5	88,6	83,9	95,1	80,9
2014	87,6	91,0	85,9	96,3	83,5
2015	88,0	91,3	86,3	96,4	85,1
2016	89,0	91,9	87,5	96,7	85,2
2017	88,5	92,1	86,6	96,2	84,7

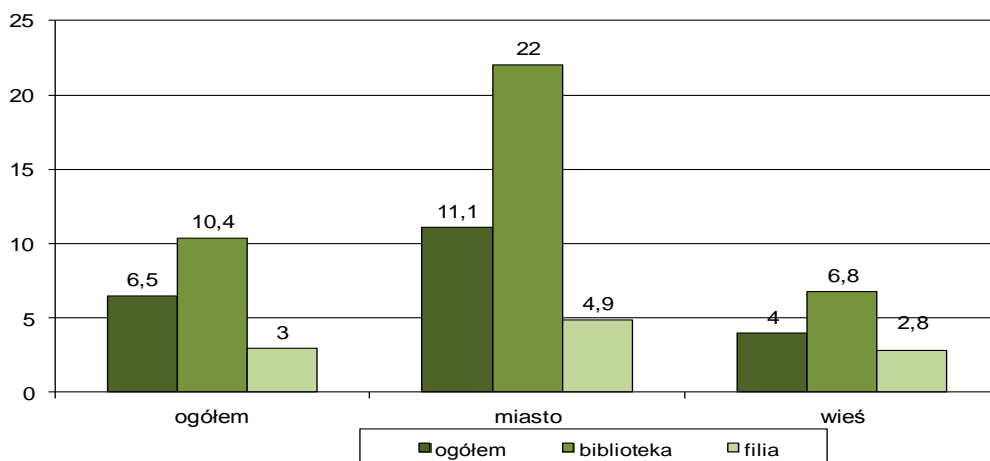
Łącznie biblioteki publiczne w 2017 r. wyposażone były w ponad 51 tys. komputerów (51 342, w mieście – 30 534, na wsi – 20 808).

Spośród komputerów pozyskanych w 2017 r. 83,3% to sprzęt nowy, dla którego biblioteka publiczna jest pierwszym użytkownikiem. Coraz rzadziej zdarza się, że biblioteki otrzymują sprzęt wykorzystywany wcześniej, np. z gminy, likwidowanych innych instytucji. Często jest to sprzęt poleasingowy, ale z dobrymi parametrami technicznymi. W dużej części nowy sprzęt pozyskany w 2017 r. pochodził z programu „Kraszewski. Komputery dla bibliotek”, ale także ze środków własnych biblioteki, organizatora, funduszu obywatelskiego, czy sołectkiego.

Na podstawie danych o wyposażeniu w komputery można stworzyć „model” biblioteki skomputeryzowanej, uwzględniający różnice środowiskowe, a także zakres przypisanych bibliotekom zadań. Przeciętnie placówka biblioteczna była wyposażona w 6,5 komputera, w biblioteka główna w 10,4, filia biblioteczna – 3. Zdecydowanie najzasobniejsze w sprzęt komputerowy są miejskie biblioteki główne – 22 komputery, najuboższe, wiejskie filie biblioteczne – 2,8.

¹¹ W 2017 r. ok. 100 bibliotek głównych oraz 816 filii bibliotecznych nie dysponowało komputerami dla czytelników z dostępem do Internetu.

Wykres 3. Liczba komputerów przypadających na 1 placówkę (bibliotekę, filię biblioteczną)

Komputery są narzędziem, dzięki którym biblioteki mogą wprowadzać nowe funkcjonalności/udogodnienia z wykorzystaniem nowych technologii. Podstawą ich wdrażania jest stosowanie programów bibliotecznych. W 2017 r. 78% bibliotek i filii bibliotecznych użytkowało programy biblioteczne, dzięki którym podjęły prace modernizujące procesy biblioteczne, rozszerzyły ofertę opartą na e-usługach dla czytelników. Wśród nich 89% stanowiły biblioteki główne (w miastach – 94,9% placówek, na wsi – 85,3%), filie biblioteczne w 72,7% (w miastach – 89%, na wsi – niecałe 2/3 placówek – 64,8%).

E-usługi w bibliotekach

Biblioteczna oferta e-usług jest bardzo zróżnicowana, uzależniona m.in. od stopnia zmodernizowania bibliotek, ale również funkcji i zadań realizowanych w sieci (np. biblioteka główna/filia biblioteczna). Najpopularniejszą jej formą jest strona internetowa bibliotek, w 2017 r. posiadało ją 77,7% placówek bibliotecznych (93,8% placówek w miastach oraz 69,2% na wsi). Strona internetowa bibliotek pełni wiele ważnych funkcji, zawiera informacje o bibliotece, jej organizacji, zasadach korzystania, zasobach, podejmowanych działaniach, promocji instytucji itp. Obecnie zamieszczane są także na stronach www inne funkcjonalności związane z e-usługami. Najważniejszym elementem jest hiperłącze prowadzące do katalogu on-line, który umożliwia przeszukiwanie zbiorów i zamawianie materiałów bibliotecznych, jednostronki do baz danych, zbiorów elektronicznych, audiobooków. Strona www jest też punktem wyjścia do innych form komunikowania się z użytkownikami bibliotek. W 2017 r. formularz zapytań do bibliotekarza (lub inne jego odmiany np. „Zapytaj bibliotekarza”, „Masz głos”, „E-dezyderatka”) posiadało 15,9% bibliotek publicznych i ich filii. Dają one możliwość współpracy biblioteki z użytkownikami, wypowiedzenia się im w różnych kwestiach dotyczących funkcjonowania bibliotek. W formularzu „Zapytaj bibliotekarza” – w oknie przeznaczonym na umieszczanie tekstu użytkownicy mogą wpisywać pytania,

które najczęściej dotyczą zbiorów i ogólnie oferty biblioteki. E-dezyderatka”, „Zaproponuj książkę” – pozwala czytelnikom przysyłać propozycje zakupu nowości, „Masz głos” – wypowiedzenia się na inne kwestie dotyczące funkcjonowania biblioteki.

W 2017 r. przynajmniej jedną z e-usług wskazanych przez GUS wykazało 75,5% placówek bibliotecznych (93,7% bibliotek pracujących w miastach oraz 65,9% na wsi).

Podstawową usługą elektroniczną bibliotek powinna być dostępna w sieci informacja o zasobach biblioteki – czyli katalog on-line. Usługę tę w 2017 r. realizowało 2/3 placówek bibliotecznych (66,1%), 89,5% funkcjonujących w mieście 53,8% pracujących na wsi.

Tabela 7. Odsetek bibliotek realizujących wybrane usługi elektroniczne w latach 2013-2017

Lata	Katalog on-line	Zdalne zamówienie materiałów bibliotecznych	Zdalna rezerwacja materiałów bibliotecznych	Zdalny dostęp do licencjonowanych zasobów elektronicznych, spoza sieci instytucji	Interaktywne usługi informacyjne (komunikatory, czat)	Blogi biblioteczne, kanał RSS	Profil w portalach społecznościowych
2013	43,9	17,7	19,2	12,6	17,5	12,4	24,9
2014	50,8	21,0	23,4	16,9	17,4	12,6	28,8
2015	57,9	25,4	28,0	20,3	16,6	12,9	33,3
2016	63,1	29,5	32,6	22,2	15,6	13,8	36,8
2017	66,1	33,4	49,1	30,2	20,3	17,4	53,0

Funkcjonalności zintegrowane z systemem bibliotecznym to kolejne elementy e-usług obecnych w bibliotekach publicznych (m.in. obsługa konta czytelnika), które obejmują m.in. możliwość zamawiania materiałów bibliotecznych, rezerwowania wypożyczonych dokumentów, wysyłania na adres mailowy użytkownika automatycznych przypomnień o upływającym terminie zwrotu, a także możliwość zdalnej prolongaty. W 2017 r. na podobnym poziomie – powyżej 40% placówek bibliotecznych umożliwiała: rezerwację materiałów bibliotecznych (49,1%), elektroniczne powiadamianie o terminie zwrotu (47,2%), przedłużenie terminu zwrotu (41,7%). Omówione elementy zdalnej dostępności mogą stanowić dla użytkowników alternatywę dostępu do biblioteki jako miejsca korzystania z jej zbiorów, pozyskiwania informacji o zasobach, w tym o nowościach.

Tabela 8. Wykorzystanie zasobów elektronicznych w bibliotekach publicznych w latach 2016-2017 (w tys.)

Lata	Liczba sesji	Liczba pobranych dokumentów	Liczba wyświetleń publikacji z własnej biblioteki cyfrowej	Liczba odsłon stron internetowych w ciągu roku
2016	17 551,6	25 298,6	12 794,5	101 377,4
2017	13 169,7	32 470,0	13 066,9	154 257,94

Rośnie popularność stron www bibliotek publicznych (w 2017 r. o ponad połowę wzrosła liczba odsłon stron internetowych, do ponad 154,3 mln w ciągu roku). Zwiększyła się też

(o 28,3%) liczba pobranych dokumentów przez użytkowników bibliotek publicznych oraz wykorzystanie dokumentów zdigitalizowanych przez biblioteki publiczne oferowane w ramach bibliotek cyfrowych.

Dostępność bibliotek i ich usług, odwiedziny w bibliotekach publicznych

55,7% bibliotek publicznych i ich filii w 2017 r. była czynna 5 dni w tygodniu, 15,3% – 6 dni, dla co piątej placówki (18,3%) tydzień pracy liczył do 3 dni (w tym dla 1,6% – 1 dzień). Blisko 1/4 placówek bibliotecznych funkcjonuje w soboty (22,7%; 1790), 0,4% w niedziele (31). Odwiedziny w bibliotekach publicznych w 2017 r. – 73 959 563 (w 2016 r. – 74 960 250 mniej o 1 000 687, tj. 1,3%). Przeciętnie 1 użytkownik odwiedził bibliotekę publiczną 9,9 razy (bez zmian w stosunku do 2016 r.).

Statystycznie biblioteka publiczna była dostępna dla czytelników średnio 4,6 dnia w ciągu „zwykłego” tygodnia pracy, a przeciętna liczba godzin otwarcia wynosiła 32,6 godziny tygodniowo, z tego po godzinie 16. blisko 5,8 godz. W porównaniu z 2016 rokiem wzrosła dostępność bibliotek publicznych, co ułatwia korzystanie z ich oferty na miejscu. Zmniejszyła się liczba placówek dostępnych do 30 godz. w tygodniu, zwiększa natomiast pracujących powyżej takiego wymiaru.

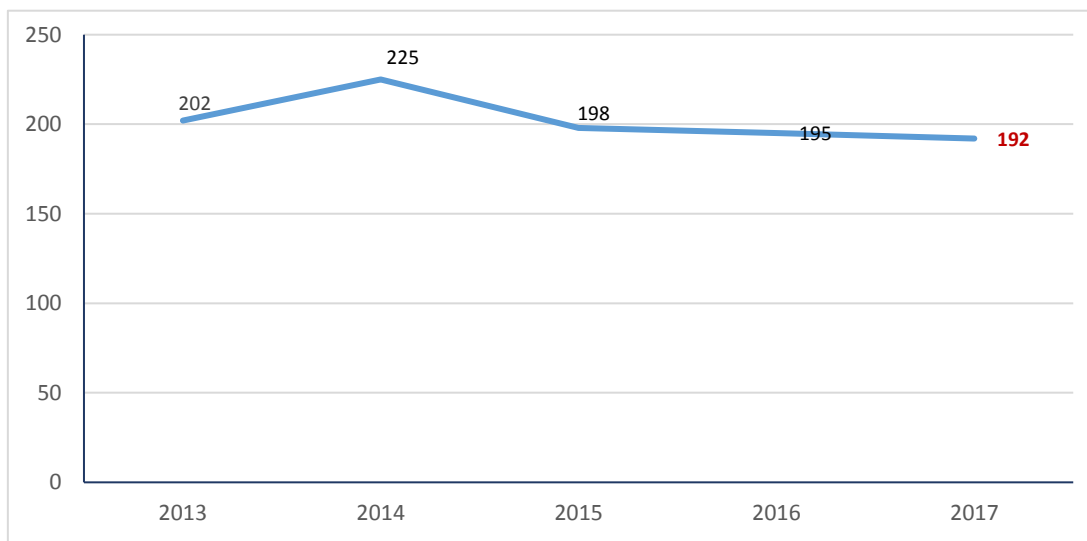
Tabela 9. Czas dostępu do bibliotek publicznych i filii bibliotecznych w latach 2013–2017

Lata	Biblioteki i filie biblioteczne ogółem, czynne*	Liczba/odsetek bibliotek według godzin otwarcia w tygodniu						
		1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	> 60
2013	8000	251	1774	1290	3044	1063	380	198
		3,1	22,2	16,1	38,1	13,3	4,7	2,5
2014	7991	466	1782	1247	3012	1068	355	81
		5,8	22,3	15,6	37,7	13,3	4,2	1,0
2015	7952	439	1771	1221	3030	1061	344	86
		5,5	22,3	15,4	38,1	13,3	4,3	1,1
2016	7914	468	1727	1178	3019	1089	340	93
		5,9	21,8	14,9	38,1	13,8	4,3	1,2
2017	7877	466	1725	1115	3040	1093	340	98
		5,9	21,9	14,2	38,6	13,9	4,3	1,2

*Nie obejmuje bibliotek, których działalność w danym roku została czasowo zawieszona.

W 2017 r. użytkownicy bibliotek publicznych odwiedzili je blisko 74,0 mln razy w ciągu roku (w 2016 r. – 75,0 mln, liczba odwiedzin spadła o 1,3%) i czynili to z taką samą intensywnością – 9,9 razy w ciągu roku (bez zmian do roku 2016), a przeciętnie mieszkaniec Polski – 1,9 (w 2016 r. – 2,0).

Wykres 4. Odwiedziny w bibliotekach publicznych na 100 mieszkańców w latach 2013-2017

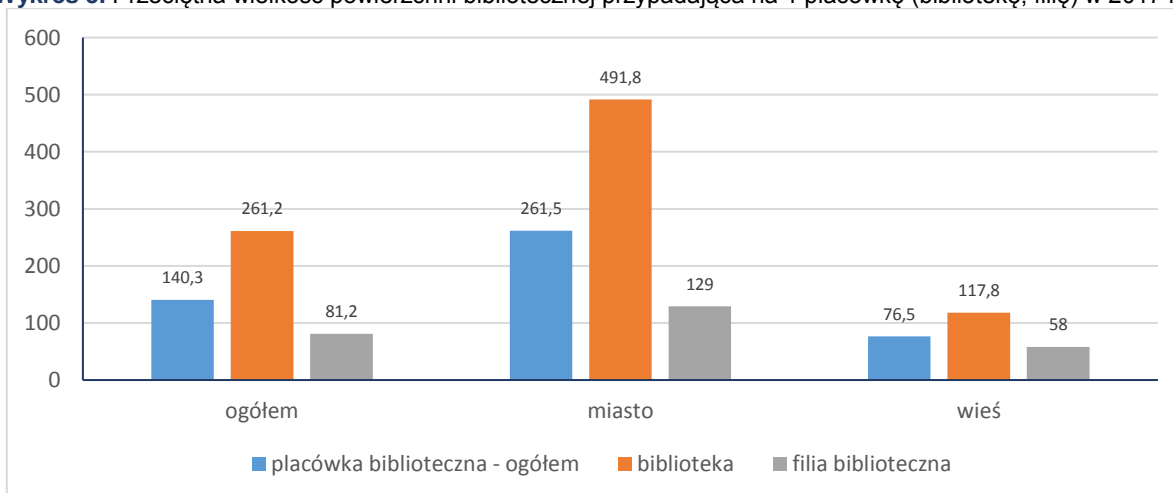

Lokale biblioteczne

W 2017 r. ponad 88% placówek bibliotecznych funkcjonowało w lokalach współużytkowanych z innymi instytucjami, niecałe 12% usytuowanych było we własnych, odrębnych obiektach. Zdecydowana większość lokali bibliotecznych (60,1%) wybudowana była w latach 1945-1989.

Pomimo ograniczania liczby placówek w 2017 r. zwiększyła się powierzchnia użytkowa ogółem (z 1 104 661 m² w 2016 r. do 1 115 822 m²), co wskazuje na modernizację lokali bibliotecznych, prowadzenie remontów, rozbudowę lub budowę nowych przestronniejszych obiektów. W 2017 r. placówka biblioteczna dysponowała przeciętnie pomieszczeniami o powierzchni 140,3 m² (w 2016 r. – 138,4 m²), jednak środowiskowe różnice w potencjale bibliotek były nadal znaczące. Przeciętna wielkość placówki bibliotecznej funkcjonującej na wsi – 76,5 m² (w 2016 r. – 75,5 m²) była mniejsza od powierzchni, którą dysponowały przeciętnie filie biblioteczne – 81,2 m² (80,0 m²). Najlepszą sytuację pod względem powierzchni lokalowej mają biblioteki i filie miejskie (ogółem: 261,7 m², biblioteka główna: 491,8 m², filia biblioteczna: 129,0 m²).

Wykres 5. Przeciętna wielkość powierzchni bibliotecznej przypadająca na 1 placówkę (bibliotekę, filię) w 2017 r.

W 2017 r. 41,5% lokali bibliotecznych posiadało wejścia do budynku dostosowane dla osób na wózkach inwalidzkich (lepszą sytuację odnotowano w bibliotekach pracujących w miastach – 52,8%, niż na wsi – 35,5%). Na zdecydowanie niższym poziomie placówki biblioteczne posiadały udogodnienia wewnątrz budynku (24,1%), czy dla osób niewidzących i słabowidzących (1%).

Biblioteki publiczne podejmują szereg działań, które mają na celu poprawę warunków lokalowych, tak aby w optymalnych warunkach, dogodnych i atrakcyjnych dla użytkowników realizować swe usługi. W ramach programu dotacyjnego infrastruktura bibliotek¹² lub ze środków własnych tworzą nową przestrzeń biblioteczną, poprzez modernizację dotychczasowych siedzib lub podejmują budowę nowych obiektów. Wiele takich inwestycji zostało zakończonych w 2017 r., np. nowy obiekt GBP Stanin z siedzibą w Kosutach, GBP w Zwierzynie, GBP w Kadzidle; rozbudowa dotychczasowego budynku np. GBP w Grabowie n/Pilicą, przebudowa i adaptacja obiektu dla MBP w Kostrzynie nad Odrą, MBP w Żelechowie, PiMBP w Starym Sączu, MGBP w Szczepieszynie, BP w Konstancinie-Jeziorna (Filia w Skolimowie – lokal w zabytkowym budynku poczty) lub np. remont obiektu z funduszu budżetu obywatelskiego dla MBP w Konstancynie Łódzkim. Biblioteki zyskiwały nową jakość usług także dzięki rozszerzeniu swoich działań poprzez np. rewitalizację przestrzeni wokół swoich siedzib (MBP w Ozorkowie, filia nr 1 i nr 2 – zorganizowanie Letniej Czytelni), nową aranżację lokali (np. dwie filie MBP w Gliwicach¹³) lub wzmocnienie merytoryczne o nowe zadania (PiGBP Kock o Kockie Muzeum Historii). W 2017 r. w nowym naborze Priorytetu 2 Infrastruktura bibliotek przyjęto do realizacji 26 wniosków, m.in. GBP Zarszyn (budowa siedziby), GOUK w Nurcu-Stacji (adaptacja zabytkowego budynku dworca kolejowego), BPMiG Piaseczno (modernizacja filii bibliotecznych), MiGBP Lipiany, MBP Morąg (remont i wyposażenie), GBP Lipno (modernizacja biblioteki), CKiB Bursy, MGBP Biała Piska (przebudowa i rozbudowa siedziby).

Kadra

W 2017 r. w bibliotekach publicznych zatrudnionych było 23 509 osób (w 2016 r. – 23 593), w tym w działalności podstawowej 18 325 osób (w 2016 r. – 18 337 osób, mniej o 12).

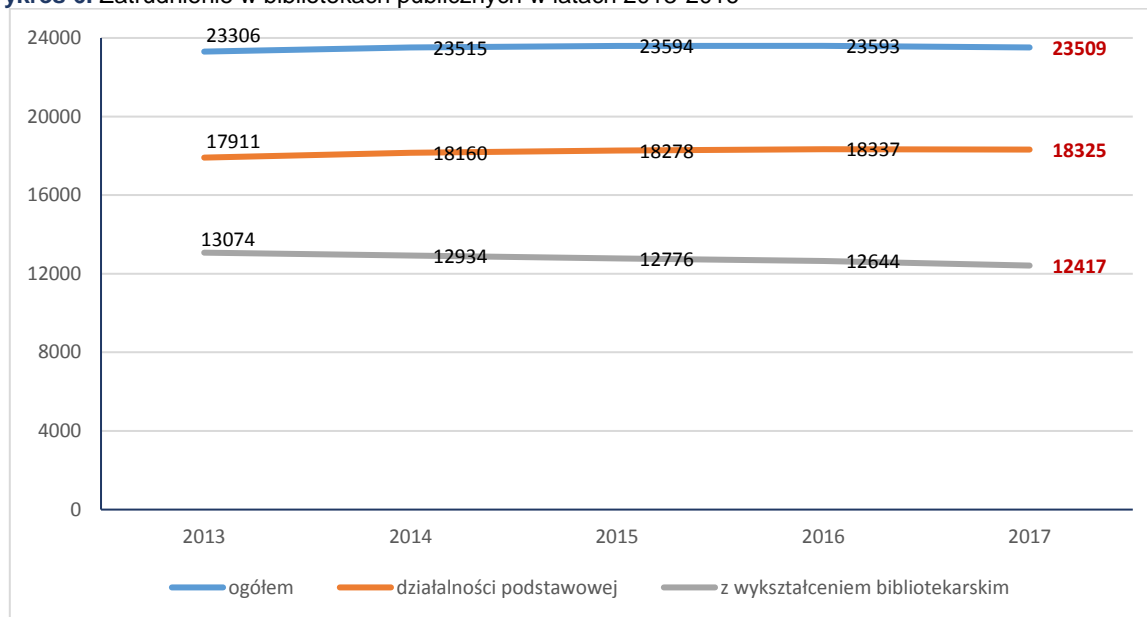
Odsetek pracowników działalności podstawowej z przygotowaniem bibliotekarskim w 2017 r. – 67,8% (w 2016 r. – 69,0%).

Odsetek pracowników działalności podstawowej z wykształceniem wyższym bibliotekarskim w 2017 r. – 44,0% (w 2016 r. – 43,9%).

¹² Program Biblioteka+ Infrastruktura Bibliotek w latach 2011-2015 r. został objęty programem wieloletnim „Narodowym Programem Rozwoju Czytelnictwa” (jako Priorytet 2 „Infrastruktura Bibliotek 2016–2020”).

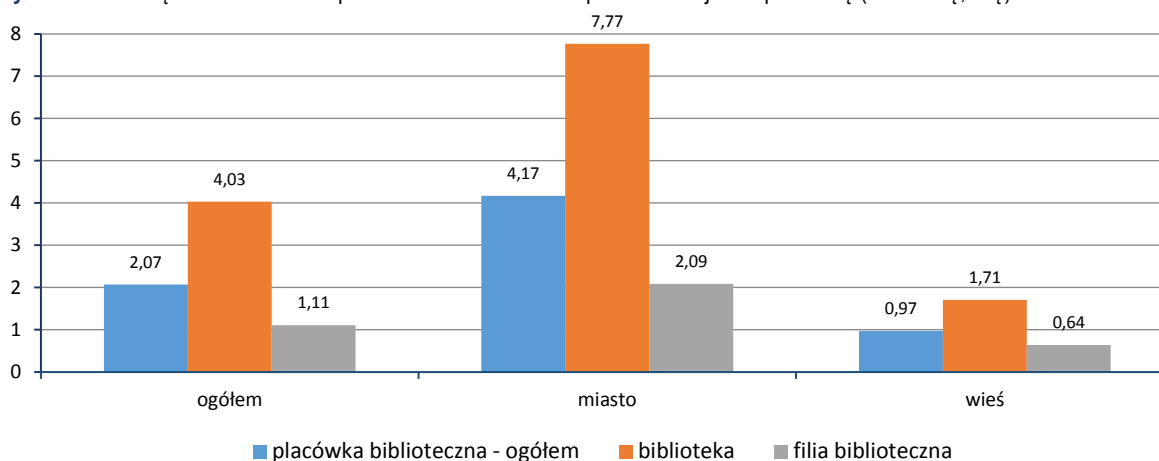
¹³ Większość aranżacji lokali wykonały pracownie architektoniczne, co wpłynęło na poprawę warunków korzystania ze zbiorów i obsługi czytelników, obiekty zyskały specjalne udogodnienia dla osób z dysfunkcjami.

Wykres 6. Zatrudnienie w bibliotekach publicznych w latach 2013-2016

Wiele placówek bibliotecznych ma ograniczoną do minimum obsadę kadrową – dotyczy to zwłaszcza gmin wiejskich¹⁴. Konsekwencją jest radykalne skracanie czasu otwarcia dla czytelników (w przypadku filii – nawet do kilku godzin w tygodniu), co wpływa na poziom czytelnictwa, a małe wykorzystanie placówek może doprowadzić do ich likwidacji.

Wykres 7. Przeciętna liczba etatów pracowników działalności podstawowej na 1 placówkę (bibliotekę, filię) w 2017 r.

Zatrudnienie w bibliotekach publicznych utrzymuje się na zbliżonym poziomie. Przeciętnie biblioteka publiczna w 2017 r. dysponowała 2,07 etatami pracowników działalności podstawowej (biblioteka – 4,03, filia – 1,11). Korzystniejszą sytuację miały biblioteki w miastach (odpowiednio: 4,17; 7,77; 2,09), na wsi (0,97; 1,71; 0,64).

¹⁴ E. Miśkiewicz, *O kondycji bibliotek i bibliotekarzy pracujących w małych bibliotekach publicznych*, „Bibliotekarz” 2017 nr 10, s. 13-15.

Zmiany w systemie kształcenia bibliotekarzy oraz deregulacja zawodu to czynniki, które mogą mieć wpływ na strukturę zatrudnienia w bibliotekach publicznych i kwalifikacje zawodowe bibliotekarzy, jednak ich skutki nie są w wystarczającym stopniu rozpoznane¹⁵.

3. Poziom finansowania bibliotek publicznych i ich usług

W 2017 r. przychody (w zł) bibliotek publicznych na 100 mieszkańców były wyższe niż rok wcześniej – 3799,23 zł (2016 r. – 3621,82 zł).

Wydatki na materiały biblioteczne w 2017 r. ogółem (zakup zbiorów, prenumerata czasopism, opłaty licencyjne) – 93 795 411 zł (w 2016 r. – 90 619 925 zł, wzrost o 3 175 486 zł, tj. 3,5%).

Wydatki na zbiory na 1 czytelnika w 2017 r. – 15 zł 58 gr (w 2016 r. – 14 zł 86 gr).

Wydatki na książki w 2017 r. – 77 945 244 zł (w 2016 r. – 75 353 174 zł, więcej o 2 592 070 zł, tj. 3,4%).

Wydatki na zakup książek na 1 czytelnika w 2017 r. – 12 zł 95 gr (w 2016 r. – 12 zł 36 gr).

Podstawą finansowania bibliotek publicznych jest dotacja podmiotowa organizatora. Coraz większe znaczenie w kształtowaniu bibliotecznych budżetów ma dofinansowanie bibliotek poprzez uczestnictwo w projektach, programach, grantach zarówno o charakterze ogólnopolskim, jak i lokalnym. Programy, w których mogą uczestniczyć biblioteki mają bardzo rozbudowaną ofertę – finansowanie zakupu nowości wydawniczych, imprez kulturalnych i inicjatyw edukacyjnych, zaopatrzenie w komputery i nowe technologie, dostęp do Internetu, a także szkoleń i podnoszenia kompetencji zawodowych.

W 2017 r. struktura finansowania bibliotek publicznych obejmowała w 93,1% dotacje organizatora, 3,5% – dotacje celowe, 3,4% – środki wypracowane oraz tzw. „pozostałe”.

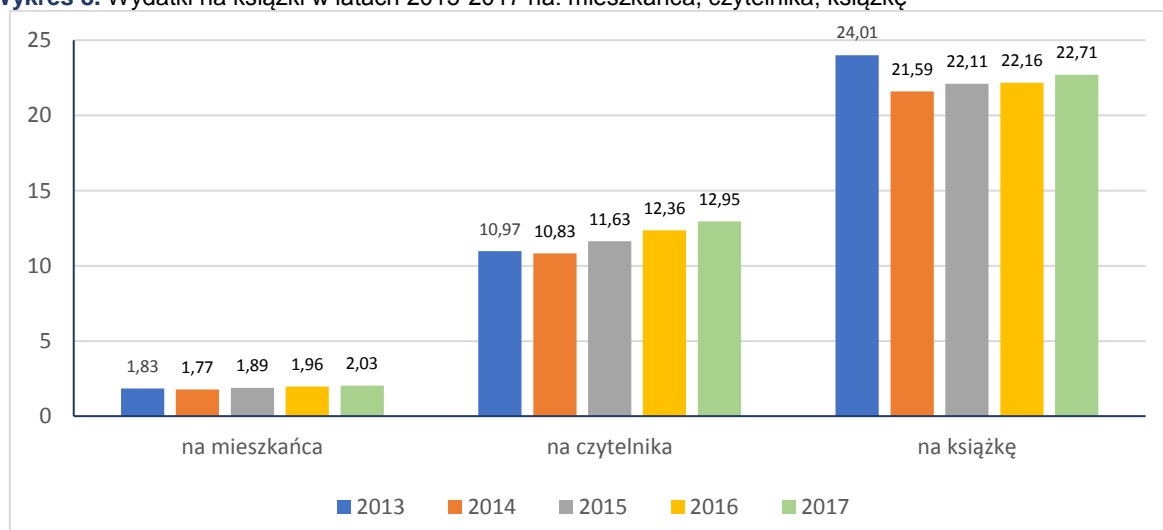
Tabela 10. Struktura finansowania bibliotek publicznych (w %) w latach 2013-2017

Lata	Dotacja organizatora	Dotacje z innych źródeł	Środki wypracowane	Pozostałe
2013	90,8	5,2	2,3	1,7
2014	89,7	6,6	2,1	1,6
2015	92,2	4,0	2,0	1,8
2016	93,0	3,4	3,1	1,6
2017	93,1	3,5	2,1	1,3

¹⁵ Z. Gębołyś, *Deregulacja zawodu bibliotekarza „w oczach” bibliotek*, „Bibliotekarz” 2017 nr 11, s. 1-19; M. Całka, *Deregulacja/degradacja, czyli co dalej z rozwojem zawodowym bibliotekarzy*, „Bibliotekarz” 2016 nr 1, s. 4-8.

Dotacja organizatora przeznaczona jest na realizację podstawowych zadań statutowych oraz utrzymanie lokali. Pozabudżetowe środki (zarówno pozyskane, jak i wypracowane) służą realizacji działań o charakterze kulturalnym, edukacyjnym, promującym czytelnictwo oraz wspierają proces modernizacji, budowy i doposażenia bibliotek. Środki pozyskane przez biblioteki publiczne to przede wszystkim dotacje celowe z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dotacje samorządów innego szczebla, granty od stowarzyszeń i fundacji, środki z Unii Europejskiej oraz od lokalnych sponsorów. Nie zawsze są to środki pieniężne. Często formą wsparcia oferowaną przez organizacje, instytucje, osoby prywatne czy lokalny biznes jest wkład rzeczowy w postaci materiałów, urządzeń oraz nieodpłatnego świadczenia usług. Od kilku lat coraz większe znaczenie dla bibliotek mają fundusze, które można pozyskać w ramach budżetów partycypacyjnych, funduszy sołeckich. W 2017 r. w skali kraju w ramach budżetu partycypacyjnego biblioteki publiczne pozyskały ponad 4 mln zł, co stanowiło niecałe 0,3% całości ich wydatków. Największe środki uzyskane w ramach realizacji budżetów partycypacyjnych odnotowano w województwach: mazowieckim, śląskim¹⁶.

Wykres 8. Wydatki na książki w latach 2013-2017 na: mieszkańca, czytelnika; książkę

¹⁶ Na podstawie sprawozdań wbp za 2017 r. środki z budżetów partycypacyjnych wykazały 54 biblioteki publiczne z 11 województw.

4. Korzystanie z usług bibliotek publicznych

Użytkownicy, czytelnicy

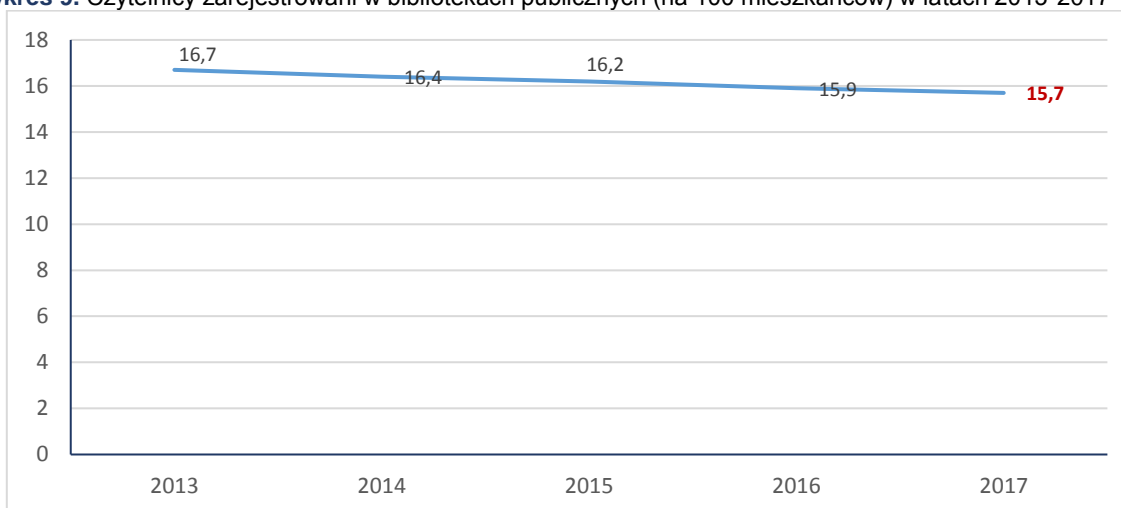
Liczba użytkowników bibliotek (łącznie z czytelnikami) w 2017 r. – 7 501 413 (w 2016 r. – 7 596 616, mniej o 95 203 osób, tj. 1,3%).

Liczba czytelników zarejestrowanych w 2017 r. – 6 020 666 (w 2016 r. – 6 096 339, mniej o 75 673 osób, tj. 1,2%).

Procent populacji objętej usługami bibliotek (wskaźnik – liczba czytelników na 100 mieszkańców) w 2017 r. – 15,7 (w 2016 r. – 15,9).

W 2017 r. w bibliotekach publicznych zarejestrowanych było 6 020 666 czytelników (tj. mniej o 1,2% niż w 2016 r.), w przeliczeniu na 100 mieszkańców – 15,7 (w 2016 r. – 15,9). Wpływ na tę sytuację ma wiele czynników. Z corocznych analiz wojewódzkich bibliotek publicznych¹⁷ ilustrujących kondycję bibliotek publicznych w danym roku wynika, iż wykorzystanie bibliotek rozpatrywane jest w różnych kontekstach, np. atrakcyjności zasobów, dostępności bibliotek w wyniku przeprowadzonych inwestycji i modernizacji bibliotecznych lokali, rozwoju e-usług i komputeryzacji, różnorodności oferty skierowanej do odbiorców, w tym dla specjalnych grup użytkowników.

Wykres 9. Czytelnicy zarejestrowani w bibliotekach publicznych (na 100 mieszkańców) w latach 2013-2017

Prowadzone w ostatnich latach analizy czytelnictwa w bibliotekach publicznych potwierdzają kierunek zachodzących zmian. Mimo realizowanego od lat programu wspierającego zakup no-

¹⁷ Na podstawie sprawozdań wojewódzkich bibliotek publicznych za 2017 r. przygotowanych dla MKiDN.

wości do bibliotek publicznych, wzbogacającego zbiory biblioteczne stale spada liczba czytelników ogółem, zmniejsza się populacja czytających wśród najmłodszych, nieznacznie wzrasta wśród osób starszych, seniorów.

Wprawdzie poziom czytelnictwa w kolejnych latach pokazuje spadki nieznaczne, jednak tendencja spadkowa utrzymuje się od przełomu lat 80. i 90. XX wieku. Między 1989 r. (20,4 czytelników na 100 mieszkańców), a 2017 r. (15,7) biblioteki publiczne straciły blisko 1/4 czytelników, mimo uczestnictwa bibliotek publicznych w programach wspierających czytelnictwo realizowanych od początku lat 2000. Podobnie utrzymuje się obserwowana od wielu lat tendencja zmniejszania się liczby czytelników do 24 roku życia, w 2017 r. stanowili oni 42,3% czytelników zarejestrowanych w bibliotekach publicznych (w 2016 r. – 44,0%), tylko w grupie 6-12 lat odnotowano niewielki wzrost ich udziału w ogółem, natomiast grupa czytelników do lat 5 utrzymała się na poziomie roku ubiegłego.

Tabela 11. Struktura czytelników i mieszkańców Polski w 2017 r. według wieku*

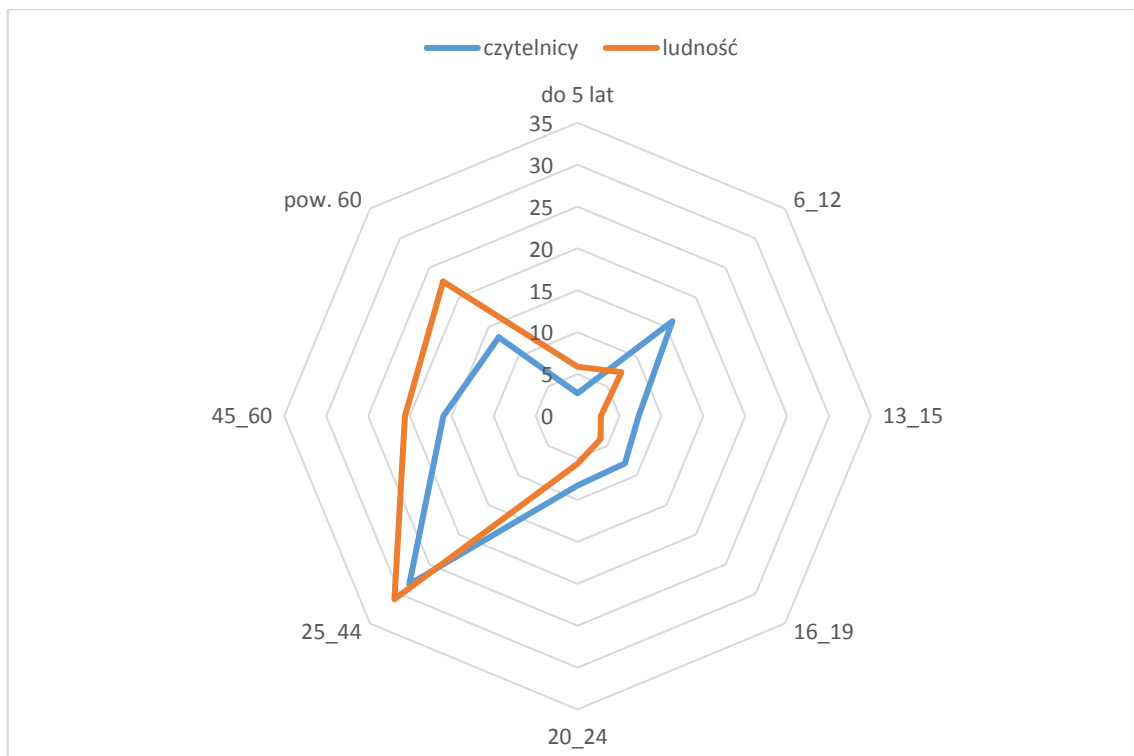
Wiek w latach	Liczba czytelników	% ogółu („surowy”)	Ludność grudzień 2017	% ogółu ludności	Odsetek czytelników do ludności
Do 5 lat	161 205	2,7	2 285 683	5,9	7,1
6-12	960 823	16,0	2 831 099	7,4	33,9
13-15	438 171	7,3	1 061 312	2,8	41,3
16-19	484 207	8,0	1 511 861	3,9	32,0
20-24	499 340	8,3	2 206 730	5,7	22,6
25-44	1 707 757	28,4	11 883 721	30,9	14,4
45-60	965 755	16,0	7 933 683	20,6	12,2
pow. 60	803 408	13,3	8 719 469	22,7	9,2
RAZEM	6 020 666	100	38 433 558	100	15,9

*Obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Rośnie w populacji czytelników udział osób w pozostałych kategoriach wieku (25-44 lat, 45-60 i pow. 60 lat). Najliczniej rejestrowane są osoby w wieku 25-44 lat (stanowią one 28,4% wszystkich czytelników).

Odsetek czytelników w populacji mieszkańców Polski w stosunku do roku 2016 wzrósł tylko w dwóch grupach wieku (45-60 lat i pow. 60 lat), odpowiednio: z 11,9% do 12,2% oraz z 8,8% do 9,2%. Udział kolejnych dwóch grup wieku (do 5 lat oraz 25-44 lat) pozostał na poziomie roku ubiegłego, odpowiednio: 7,1% oraz 14,4%. W pozostałych grupach zmniejszył się, w grupie: 6-12 lat (z 34,3% do 33,9%), 13-15 lat (z 43,3% do 41,3%), 16-19 lat (z 33,8% do 32,0%), 20-24 lata (z 24,8% do 22,6%).

Wykres 10. Struktura czytelników bibliotek publicznych a struktura mieszkańców Polski w 2017 r.

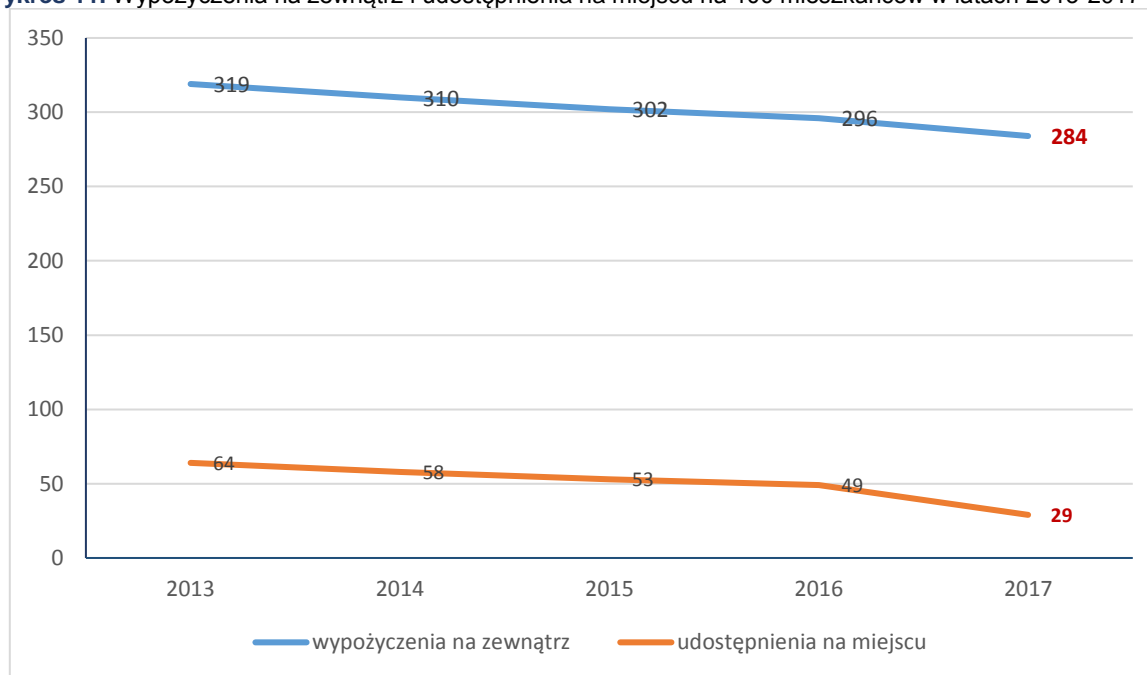
Wykorzystanie zbiorów

W roku 2017 czytelnicy bibliotek publicznych wypożyczyli na zewnątrz 109,1 mln jedn. inw. zbiorów (w 2016 r. 113,8 mln, mniej o 4,1%), blisko 105,1 mln wol. to wypożyczenia książek. Wypożyczenia na zewnątrz na 100 mieszkańców w 2017 r. – 284 jedn. inw. (w 2016 r. – 296 jedn. inw.).

Wykorzystanie zbiorów na miejscu w bibliotekach publicznych to blisko 11,3 mln jedn. inw. udostępnień (w 2016 r. – 19,0 mln, mniej o 40,7%). Udostępnienia na 100 mieszkańców w 2016 r. wynosiły 29 jedn. inw. (w 2016 r. – 49 jedn. inw.).

Utrzymujący się od lat spadek liczby czytelników wpłynął na ograniczanie wykorzystania zbiorów bibliotecznych. W 2017 r. czytelnicy bibliotek publicznych wypożyczyli na zewnątrz i skorzystali na miejscu z 120,4 mln jedn. inw. zbiorów (w 2016 r. z 132,8 mln, mniej o 9,3%), blisko 114,0 mln wol. to książki (mniej o 2,4%). Wskaźnik wypożyczeń i udostępnień zbiorów na 100 mieszkańców spadł z 346 wol. w 2016 r. do 313 w 2017 r. Średnio jeden dokument biblioteczny został wypożyczony niecały raz w ciągu roku (0,90), książka na tym samym poziomie (w 2016 r. odpowiednio: 0,99, 0,92), co nie spełnia oczekiwanych rezultatów „obrotu”, aktywności zbiorów. Taki wynik jest wprawdzie powyżej zaleceń IFLA, ale znacznie poniżej wyników osiąganych w innych krajach (np. w Finlandii wskaźnik wypożyczeń liczony do wielkości kolekcji w skali roku wynosi 2,42).

Wykres 11. Wypożyczenia na zewnątrz i udostępnienia na miejscu na 100 mieszkańców w latach 2013-2017

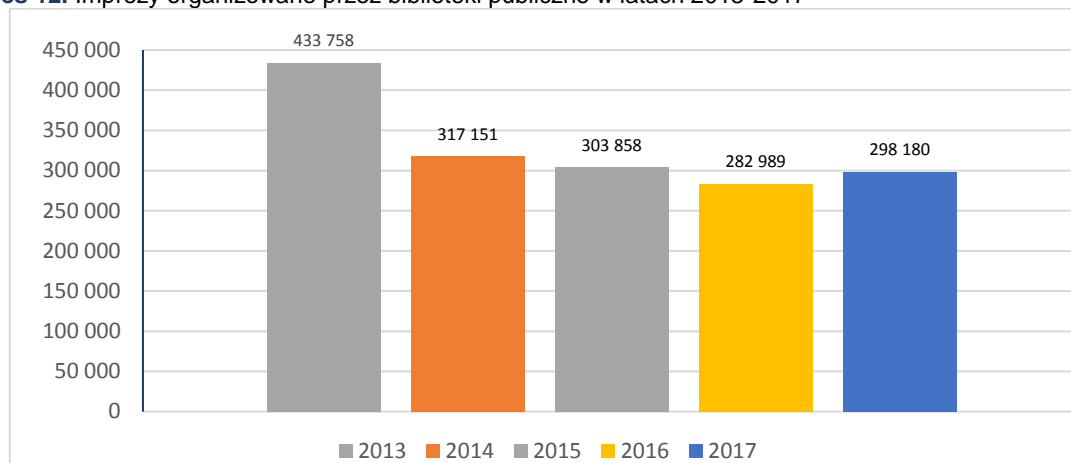
Oferta i udział w imprezach bibliotecznych

Liczba uczestników imprez organizowanych przez biblioteki publiczne dla użytkowników – 7 213 405 (w 2016 r. – 7 428 245, spadek o 2,9%), zajęć i szkoleń edukacyjnych – 2 273 447 (w 2016 r. – 2 165 351, wzrost o 5,0%).

Przeciętnie jeden użytkownik brał udział przynajmniej raz (1,3) w ciągu roku w imprezach, szkoleniach, innych zajęciach edukacyjnych (bez zmian w stosunku do 2016 r.).

W 2017 r. w 298,2 tys. imprezach (literackich, np. spotkaniach autorskich, wystawienniczych, konkursach, prezentacjach nowości) organizowanych przez biblioteki publiczne wzięło udział ponad 7,2 mln osób (w 2016 r. odpowiednio: 283 tys.; 7,4 mln). Ponadto biblioteki publiczne zorganizowały ok. 743 konferencji i seminariów dla 32,3 tys. osób (w 2016 r.: 849; 36,7 tys.). Z pozostałej oferty bibliotek dużą popularnością cieszyły się szkolenia i zajęcia edukacyjne, głównie dla dzieci i młodzieży, często współorganizowane z lokalnymi instytucjami kultury i oświaty, np. szkołami (w 2017 r. – 2,3 mln uczestników, w 2016 r. – 2,2 mln), szkolenia biblioteczne dla użytkowników (ponad 1 mln, na podobnym poziomie jak w 2016 r.), szkolenia studentów bibliotekoznawstwa (w 2017 r. – 25,8 tys. uczestników; w 2016 r. – 23,0 tys.).

Wykres 12. Imprezy organizowane przez biblioteki publiczne w latach 2013-2017*

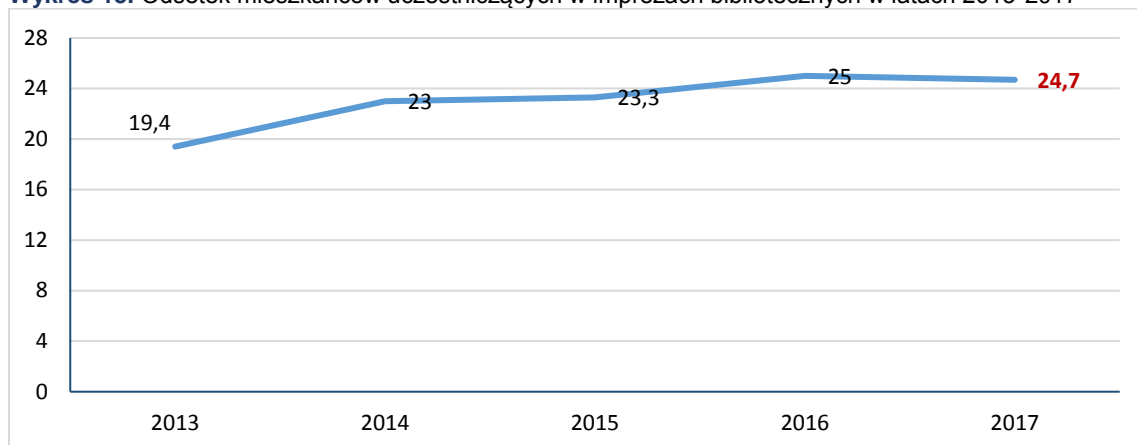
*Od 2014 r. ze względu na zmianę w metodologii zbierania danych wprowadzoną przez GUS, brak jest informacji dotyczącej liczby zajęć edukacyjnych (dane obejmują tylko liczbę uczestników i godzin tych zajęć). Tak więc w liczbie imprez od 2014 r. nie uwzględnia się realizowanych przez biblioteki zajęć o charakterze edukacyjnym.

Systematyczny dopływ nowości do bibliotek publicznych sprzyja budowaniu oferty związanej z upowszechnianiem i promocją książki. Działania te mają charakter okazjonalny (np. są promocją publikacji, które pojawiły się na rynku wydawniczym, bieżących wydarzeń literackich, np. prezentacją dorobku laureata Nagrody Nobla w danym roku, czy laureatów krajowych konkursów literackich), cykliczny o zasięgu lokalnym (np. działalność Dyskusyjnych Klubów Książki dla dorosłych i dla dzieci), cykliczny o zasięgu krajowym. Biblioteki włączają się np. w imprezy w ramach Narodowego Czytania, wydarzenia/akcje literackie i imprezy edukacyjno-kulturalne związane z patronatami ustanowionymi przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej (np. dotyczące twórczości H. Sienkiewicza, J. C. Korzeniowskiego)¹⁸.

W 2017 roku nieznacznie zmalała (o 1,1%) łączna liczba uczestników imprez oraz zajęć i szkoleń edukacyjnych organizowanych przez biblioteki publiczne dla użytkowników (2017 r. – 9 486 852, w 2016 r. – 9 593 596), na podobnym poziomie utrzymała się ich aktywność. Przeciętnie w 2017 roku jeden użytkownik brał udział w blisko 1,3 imprezach (szkoleniach, zajęciach) w ciągu roku (bez zmian w stosunku do 2016 r.). Taki profil działalności, wpisany w specyfikę pracy bibliotek publicznych powinien być rozwijany w ścisłym powiązaniu z nowościami wydawniczymi.

¹⁸ Na podstawie sprawozdań wojewódzkich bibliotek publicznych za 2017 r. przygotowanych dla MKiDN.

Wykres 13. Odsetek mieszkańców uczestniczących w imprezach bibliotecznych w latach 2013-2017

Biblioteki publiczne, jako instytucje pro społeczne realizują szereg działań wynikających ze specyfiki środowiska, charakteru społeczności lokalnej. W ostatnich latach w związku z narastającymi zjawiskami społecznymi i demograficznymi, jakim jest starzenie się społeczeństwa biblioteki oferują szereg działań skierowanych do seniorów (szczególnie przeciwdziałających wykluczeniu cyfrowemu), prowadzą projekty integrujące pokolenie młodych i starszych użytkowników bibliotek, współpracują z uniwersytetami III wieku. Od wielu lat w placówkach bibliotecznych prowadzone są działania na rzecz osób niepełnosprawnych, zarówno poprzez przystosowanie do ich potrzeb lokali bibliotecznych, jak i budowanie oferty, czy prowadzenie działań integrujących. Ważnym i coraz bardziej aktualnym tematem staje się budowanie oferty dla obcokrajowców, imigrantów¹⁹, kontynuowanie i rozwijanie działań skierowanych do mniejszości narodowych.

II. BIBLIOTEKI PEDAGOGICZNE

W 2017 r. w działalności bibliotek pedagogicznych obserwuje się kontynuację zjawisk występujących od dłuższego czasu, m.in. ograniczanie liczby placówek, spadek zasięgu czytelnictwa, poziomu finansowania, a tym samym ograniczanie zakupu nowości wydawniczych, możliwości aktualizowania i uzupełniania zasobów.

W 2017 r. działało 257 bibliotek pedagogicznych (mniej w stosunku do 2016 r. o 15 placówek, tj. 5,5% ich stanu)²⁰. Spadek liczby bibliotek pedagogicznych łączy się z pogłębianiem niekorzystnej ich sytuacji organizacyjnej i merytorycznej, która pojawiła się wraz z działaniami sa-

¹⁹ J. Wojciechowski, *Zbliżają się goście*, „Bibliotekarz” 2016 nr 1, s. 4-6; B. Budyńska, *Biblioteki publiczne z ofertą dla cudzoziemców*, „Bibliotekarz” 2016 nr 9, s. 9-14.

²⁰ W latach 2012-2014 rejestrowano spadek liczby placówek, od 2012 r. ubyło 14,5% ich stanu (tj. 46 placówek, w 2013 – 21, w 2014 – 28), w 2015 r. odnotowano o 3 placówki więcej, w 2016 r. ich stan liczbowy utrzymał się. W 2017 r. likwidacji uległy filie Wojewódzkich Bibliotek Pedagogicznych w Bydgoszczy i Zielonej Górze.

morządów wojewódzkich dążących do reorganizacji sieci. Podejmowano m.in. działania pozabawiające biblioteki pedagogiczne samodzielności poprzez włączanie ich w struktury placówek oświatowych lub do sieci bibliotek publicznych, zlecano zadania bibliotek publicznych stopnia powiatowego. W 2017 r. z 257 bibliotek pedagogicznych 83 stanowiły biblioteki główne (w tym 27 o statusie biblioteki wojewódzkiej), 174 filie biblioteczne. 30 z nich funkcjonowały w strukturach placówek doskonalenia nauczycieli, kolejne 39 w strukturach zespołu placówek oświatowych, 3 w strukturach innych placówek oświatowych.

Wsparciem merytorycznym i organizacyjnym dla bibliotek pedagogicznych było objęcie ich Narodowym Programem Rozwoju Czytelnictwa na lata 2016–2020. Zgodnie z zamierzeniami Ministerstwa Edukacji Narodowej, realizującym program dla bibliotek pedagogicznych, ma on m.in. wzmocnić potencjał, umożliwić rozszerzenie zadań w oparciu o zaktualizowane i wzbogacone księgozbiory, by intensywniej niż dotychczas wspomagały szkoły²¹. W latach 2016-2017 w programie (w Priorytecie 3) wzięło udział 127 bibliotek pedagogicznych (zakupiły one blisko 30 tys. wol. książek)²².

W 2017 r. zasoby bibliotek pedagogicznych liczyły 13,6 mln wol. książek i czasopism oprawnych (spadek o 2,7%) oraz ok. 391,1 tys. jedn. inw. zbiorów specjalnych (wzrost o 1,1%). Ofertę tę uzupełniały zbiory dostępne w ramach licencji (30,5 tys. tytułów) oraz zdigitalizowane przez biblioteki pedagogiczne (ponad 57,0 tys. obiektów, w tym 4,3 tys. w roku 2017). Przeciętnie biblioteka pedagogiczna była czynna w ciągu tygodnia 5,4 dnia (41,7 godz., w tym po godz. 16 – 5,9 godz.). Ponad połowa (58,4%) z nich pracowała w soboty.

W 2017 r. biblioteki pedagogiczne odnotowały wzrost liczby użytkowników (o 0,5%) oraz ich odwiedzin (o 2,8%), jednak kolejny rok mniejszą liczbę czytelników wypożyczających zbiory. Ogólna liczba osób korzystających z bibliotek pedagogicznych (czytelnicy i użytkownicy) to ponad 511 tys. osób, które odwiedziły je blisko 2,5 mln razy (przeciętnie jedna osoba blisko 5 razy (4,9) w ciągu roku. Czytelnicy stanowili 235,9 tys. osób, w porównaniu z rokiem poprzednim ich liczba zmniejszyła się o 3,7% (w 2016 r. – o 10,8%). Największą liczbę czytelników zarejestrowano w bibliotekach pedagogicznych w województwie mazowieckim (37,8 tys.), łódzkim (31,7 tys.), dolnośląskim (26,3 tys.), małopolskim (25,7 tys.) oraz podkarpackim (23,8%). Według badań GUS czytelnikami bibliotek pedagogicznych w 1/3 są nauczyciele (32,5%), blisko połowa to studenci (45,7%), ponad 1/5 pozostałe osoby np. uczniowie (21,8%)²³.

²¹ E. Andrysiak, E. Obata, *Nowe Ogólnopolskie Forum Bibliotek Pedagogicznych „Czytelnictwo nowa jakość”* (Kraków, 16-17 czerwca 2016 r.), <https://czasopisma.uni.lodz.pl/librorum/article/view/2064/1688> [dostęp: 3.11.2017].

²² *Sprawozdanie z realizacji Priorytetu 3 „Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa” za 2016 rok* (maszynopis MEN, marzec 2017 r.), *Sprawozdanie z realizacji Priorytetu 3 „Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa” za 2017 rok* (maszynopis MEN marzec 2018 r.).

²³ M. Laskowski, P. Szeligowski, *Ocena funkcjonowania bibliotek w opinii użytkowników Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Łodzi*, „Poradnik Bibliotekarza” 2018 nr 3, s. 8-11.

Czytelnicy bibliotek pedagogicznych wypożyczyli do domu blisko 3,7 mln jedn. inw. książek oraz zbiorów specjalnych (mniej niż w 2016 r. o 5,1%) oraz skorzystali na miejscu z ponad 1,7 mln jedn. inw. zbiorów (mniej o 15,4%).

Biblioteki pedagogiczne proponują także swoim użytkownikom udział w licznych imprezach czytelniczych (w 2017 r. zorganizowały ich 4,9 tys. dla 231,1 tys. uczestników), zajęciach edukacyjnych (blisko 20,6 tys. godzin, 224,6 tys. uczestników), szkoleniach dla użytkowników (11,5 tys. godzin, 105,7 tys. uczestników) oraz dla studentów i bibliotekarzy innych bibliotek (9,6 tys. godzin, 15,3 tys. uczestników). Były też organizatorami 484 konferencji, w których wzięło udział blisko 21,7 tys. osób.

Biblioteki pedagogiczne są skomputeryzowane w 100%, w tym 96,1% z nich oferuje dostęp do Internetu użytkownikom (przeciętnie jedna placówka dysponowała 14,6 komputerami); 97,7% placówek użytkowało komputerowe programy biblioteczne, 94,9% udostępniała katalog on-line.

W bibliotekach pedagogicznych pracowało 1885 osób ogółem (o 4,1% mniej niż w poprzednim roku), w tym 1326 w działalności podstawowej (mniej o 2,9%). 94,5% pracowników merytorycznych posiadało wyższe wykształcenie bibliotekarskie.

III. BIBLIOTEKI NAUKOWE

Biblioteki naukowe tworzą niejednorodną grupę, w skład której wchodzi przede wszystkim biblioteki szkół wyższych, PAN i innych jednostek naukowych, instytutów badawczych, biblioteki dziedzinowe, specjalne²⁴. Cechą bibliotek naukowych jest konsekwentne wdrażanie zasad współpracy obejmującej różne sfery działalności w celu m.in. poszerzenia dostępu do źródeł informacji (dla zrationalizowania wydatków tworzą konsorcja, narzędzia służące scalaniu informacji o zbiorach). W ten trend wpisują się działania Biblioteki Narodowej, która realizuje np.

²⁴ A. Mężyński, *Biblioteki naukowe w Polsce w poszukiwaniu tożsamości*, „Przegląd Biblioteczny” 2005 z. 3, s. 277-296.

projekt Cyfrowej Wypożyczalni Publikacji Naukowych „Academica”^{25,26}, Patrimonium²⁷, czy też „Omnis”²⁸.

W 2017 r. działało 896 bibliotek naukowych (w 2016 r. – 938), ich stan liczbowy zmniejszył się o 42 placówki (4,5%), 677 placówek to biblioteki szkół wyższych²⁹. W 2017 r. 10 bibliotek naukowych było czasowo wyłączonych z obsługi czytelników. Przeciętnie biblioteka naukowa czynna była w ciągu tygodnia 5,1 dnia (36,7 godz., w tym 4,6 godz. po godz. 16). 405 z nich pracowało w soboty (45,7%), 101 w niedziele.

Powiększają się zbiory bibliotek naukowych oraz zakres usług związanych z zasobami elektronicznymi. W ciągu ostatnich 15. lat XXI w. nastąpiła zasadnicza zmiana w polityce gromadzenia zbiorów w bibliotekach naukowych (w szczególności szkół wyższych), polegająca na zakupie głównie kolekcji książek i czasopism w wersji elektronicznej objętych licencjami warunkującymi czas, sposób i zakres udostępniania³⁰. Księgozbiór bibliotek naukowych w 2017 r. to 94 976,9 tys. wol. książek i czasopism oprawnych (więcej o 0,7% niż w roku poprzednim), 20 914,6 tys. jedn. inw. pozostałych zbiory nieelektroniczne tzn. m.in. rękopisów, mikroform, materiałów audiowizualnych (mniej niż w roku poprzednim o 2,1%) oraz 683,6 tys. jedn. inw. zbiorów elektronicznych na nośnikach fizycznych (więcej o 1,4%). Coraz ważniejszą propozycję w ofercie bibliotek naukowych stanowią licencjonowane zbiory elektroniczne, do których biblioteki wykupiły dostęp, w 2017 r. było to 22 634,3 tys. tytułów (książek elektronicznych, baz danych i innych dokumentów elektronicznych). Stanowiły one blisko 97% wszystkich tego typu zasobów obecnych w bibliotekach w Polsce (w przeważającej większości w bibliotekach szkół wyższych). Wsparciem dla tego typu działań jest możliwość pozyskiwania przez biblioteki naukowe, szkół wyższych środków finansów ze źródeł zewnętrznych, np. unijnych. Kolekcje elektroniczne budowane są także poprzez digitalizację zasobów (ponad 4,8 mln obiektów znajduje się w bibliotekach naukowych, tj. 83,5% wszystkich znajdujących się w bibliotekach objętych badaniem GUS). Są to też działania, które realizowane i finansowane są często

²⁵ Projekt ma na celu udostępnianie cyfrowych wersji książek i czasopism naukowych ze zbiorów BN na terminalach bibliotek naukowych i publicznych. Kontynuacją prac nad wypożyczalnią „Academica” była realizacja przez BN i Bibliotekę Główną Politechniki Warszawskiej projektu Zintegrowana Platforma Polskich Czasopism Naukowych „Merkuriusz”, którego celem była digitalizacja i udostępnienie ponad 700 tys. artykułów z ok. 2 tys. polskich czasopism naukowych z lat 2002-2012. Za: K. Ślaska, „Academica” jako nowa jakość w systemie wypożyczeń międzybibliotecznych, „Przegląd Biblioteczny” 2014 z. 4, s. 501-517.

²⁶ Na koniec 2017 r. w systemie Academica były zarejestrowane 422 biblioteki, autoryzowano 446 terminali, założono konta 4103 użytkownikom. Academica umożliwiała dostęp do ponad 2200 tys. publikacji, w tym do ponad 1222 tys. naukowych chronionych prawem autorskim ze wszystkich dziedzin wiedzy (w tym: monografie, podręczniki, skrypty, artykuły i całe numery czasopism). ACADEMICA to nie tylko dostęp terminalowy, ale również ogromna baza online pozwalająca na swobodne przeszukiwanie zasobów oraz umożliwiająca dostęp do publikacji z domeny publicznej i licencjonowanych w otwartym internecie. *Sprawdzanie Biblioteki Narodowej za rok 2017*. Warszawa 2018, s. 57-58; <https://www.bn.org.pl/download/document/1529585057.pdf> [dostęp: 19.03.2019].

²⁷ Ma na celu digitalizację i udostępnienie polskiego dziedzictwa narodowego ze zbiorów Biblioteki Narodowej oraz Biblioteki Jagiellońskiej; <https://www.bn.org.pl/projekty/patrimonium/o-projekcie/> [dostęp: 18.02.2019].

²⁸ Projekt „e-usługa OMNIS” polega na wdrożeniu ogólnopolskiego systemu informatycznego oferującego jeden punkt dostępu do zbiorów polskich bibliotek i aktualnej oferty rynku wydawniczego w Polsce; <https://www.bn.org.pl/projekty/omnis/o-projekcie/> [dostęp: 19.02.2019].

²⁹ Funkcjonowało 677 bibliotek szkół wyższych (w tym: 267 uniwersyteckich, 192 technicznych, 22 szkół artystycznych, 22 akademii medycznych, 15 szkół pedagogicznych, po 8 akademii rolniczych i ekonomicznych, 5 szkół MON, po 2 szkół morskich i szkół MSWiA oraz 118 innych szkół wyższych); 107 bibliotek instytutów badawczych, 66 bibliotek PAN, 14 bibliotek publicznych, 31 innych (wg Rozporządzenia MKiDN) oraz Biblioteka Narodowa.

³⁰ U. Pośłada, *Zarządzanie zbiorami nowoczesnej biblioteki naukowej – równowaga tradycji i nowoczesnych trendów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2016 T. 106, s. 185-191.

wspólnie przez różne biblioteki i instytucje, w 2017 r. biblioteki naukowe zdigitalizowały 875,9 tys. obiektów, na co przeznaczyły 20,8 mln zł.

W 2017 r. niewiele (o 0,7%) zwiększyła się powierzchnia użytkowa lokali bibliotek naukowych do 826 848 m², natomiast kolejny rok uległa ograniczeniu liczba miejsc dla czytelników (do 49 664 miejsc, tj. o 0,9% mniej niż w poprzednim roku; niecałe 4% z nich dostosowanych było dla osób niepełnosprawnych). Większość bibliotek naukowych funkcjonowała w obiektach/lokalach przystosowanych dla osób niepełnosprawnych, 72,2% z nich posiadała zewnętrzne wejścia dostosowane dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, 65,1% udogodnienia wewnątrz lokali. Blisko 1/5 oferowała udogodnienia dla osób niewidzących lub słabo widzących (19,3%).

Zmniejsza się zatrudnienie w bibliotekach naukowych. W 2017 r. placówki te zatrudniały blisko 10,3 tys. osób, w tym 8853 pracowników działalności podstawowej (tj. mniej niż w roku poprzednim o 0,7%). Charakterystyczny dla bibliotek naukowych (podobnie jak pedagogicznych) jest fakt, iż większość pracowników działalności podstawowej zatrudnianych jest na pełnych etatach (w 2017 r. – 93,7%); Ponad połowa posiadała wyższe wykształcenie bibliotekarskie (59,5%).

W 2017 r. z bibliotek naukowych korzystało 1 213,1 tys. czytelników, co w porównaniu z rokiem poprzednim oznacza spadek o 6,1% (976,9 tys. to czytelnicy bibliotek szkół wyższych). Czytelnikami zarejestrowanymi w bibliotekach szkół wyższych są przede wszystkim studenci – 83,7%, pracownicy uczelni – 9,8%, pozostałe osoby – 6,5%. Ogólna liczba użytkowników usług bibliotecznych (łącznie z czytelnikami) to 2 628,5 tys. osób, które w 2017 r. odwiedziły biblioteki naukowe blisko 15,6 mln razy (czyli przeciętnie jeden użytkownik 5,9 razy w ciągu roku).

Coraz ważniejszym obszarem aktywności bibliotek naukowych jest prowadzenie szerokiej oferty szkoleń bibliotecznych, informacyjnych, edukacyjnych dla obecnych i potencjalnych użytkowników bibliotek oraz imprez czytelniczych. W 2017 r. w bibliotekach naukowych odbyło się blisko 4,8 tys. imprez dla czytelników o zróżnicowanym charakterze i tematyce, w których uczestniczyło ok. 518,4 tys. osób. Zajęcia o charakterze edukacyjnym zainteresowały ponad 114,9 tys. osób (przeznaczono na nie ponad 23,8 tys. godzin). Na szkolenia użytkowników biblioteki naukowe przeznaczyły 54,9 tys. godzin w ciągu roku (uczestniczyło w nich 320,8 tys. osób). Biblioteki naukowe prowadzą także szkolenia dla studentów bibliotekoznawstwa i bibliotekarzy innych bibliotek, uczestniczyło w nich 14,9 tys. osób (podczas 17,1 tys. godzin). W 2017 r. organizowane były liczne konferencje (695 dla ponad 46 tys. uczestników). Większość tych działań podejmowały biblioteki szkół wyższych, które charakteryzuje także duża otwartość na osoby nie związane bezpośrednio z uczelniami w ramach których funkcjonują, czy też na pozabiblioteczne potrzeby czytelników.

W 2017 r. 88,3% bibliotek naukowych użytkowała komputery, w tym 77,5% udostępniała je użytkownikom (przeciętnie jedna placówka dysponowała 25,5 komputerami). Ponad 2/3 z bibliotek naukowych (70,8%) udostępniała swoje katalogi w sieci, połowa placówek (50,3%) umożliwiała zdalne składanie zamówienia na materiały biblioteczne.

IV. Biblioteki nie tworzące jednolitej sieci bibliotecznej

Biblioteki należące do kategorii placówek nie tworzących jednolitej sieci stanowią niewielki odsetek wśród ogółu bibliotek w Polsce. Ze względu na specyfikę zbiorów, kategorie użytkowników analiza ich działalności stanowi ważny element w ogólnej charakterystyce bibliotek w Polsce. Jednak przygotowanie pełnej analizy naraża na trudności natury metodologicznej ze względu na przepływ informacji o liczbie bibliotek poszczególnych typów (brak konsekwencji w zaliczaniu bibliotek do poszczególnych typów), brak systematycznego rejestrowania wszystkich danych dotyczących ich działalności w ciągu roku.

1. Biblioteki towarzystw naukowych

W 2017 r. funkcjonowało 13 bibliotek towarzystw naukowych (w 2016 r. – 12), w tym dwie miały zawieszoną działalność. Przeciętnie biblioteka towarzystwa naukowego pracowała 5,1 dni w tygodniu (34,0 godz.), dwie z nich funkcjonowały w sobotę.

W 2017 r. księgozbiór bibliotek towarzystw naukowych wynosił 240,1 tys. wol. (więcej o 17,3% w stosunku do roku poprzedniego), zbiory specjalne, tzn. pozostałe zbiory nieelektroniczne oraz zbiory elektroniczne na nośnikach fizycznych wzrosły do 11,4 tys. jedn. inw. (o 1,2%). Biblioteki towarzystw naukowych nie oferowały dostępu do zbiorów licencjonowanych, a jedynie do dokumentów przez siebie zdigitalizowanych (822 obiektów).

Biblioteki towarzystw naukowych dysponowały większą powierzchnią użytkową niż w roku poprzednim (wzrost z 1696 m² do 2016 m²), zwiększyła się liczba miejsc w czytelniach do 136. Na poziomie roku poprzedniego utrzymała się liczba zatrudnionych pracowników – 10 osób (w tym 8 w działalności podstawowej). Dziewięć bibliotek towarzystw naukowych posiadało komputery (69,2%), osiem z nich oferowało dostęp do katalogu on-line.

Mimo utrzymującej się stagnacji w funkcjonowaniu bibliotek towarzystw naukowych, wzrosła w 2017 r. liczba zarejestrowanych czytelników do 1100 osób. Nie zwiększyło się natomiast wykorzystanie ich zbiorów. Wypożyczenia do domu lub udostępnienia na miejscu zmniejszyły się z 13,3 tys. jedn. inw. w 2016 r. do 13,1 tys. jedn. inw. w 2017 r. (tj. o 1,3%). Liczba użyt-

kowników bibliotek (łącznie z czytelnikami) to ok. 3,7 tys. osób, które odwiedziły biblioteki towarzystw naukowych ponad 8,2 tys. razy (przeciętnie jeden użytkownik wizytował je 2,2 razy w ciągu roku).

2. Biblioteki ośrodków inte

W 2017 r. liczba bibliotek ośrodków inte nie uległa zmianie (2016 r. – 21), choć nastąpiły zmiany w ich składzie. Włączono do analizy ponownie placówkę z województwa łódzkiego, która wcześniej uległa zamknięciu/likwidacji, przeniesiono bibliotekę z województwa mazowieckiego do bibliotek naukowych, wcześniej wykazywaną wśród placówek ośrodków inte³¹. Utrzymanie bilansu liczbowego bibliotek nie przełożyło się na podobny wynik, jeśli chodzi o ich potencjał materialny (powierzchnia użytkowa, miejsca dla czytelników) oraz potencjał kadrowy. Zmniejszyła się liczba pracowników zatrudnionych w bibliotekach ośrodków inte z 34 osób w 2016 r. do 25 w 2017 r. (w tym w działalności podstawowej z 27 do 21 osób), ograniczeniu uległa także powierzchnia użytkowa placówek o 12,6% (do 2,9 tys. m²). Przeciętnie placówki pracowały niecałe 5 (4,9) dni w tygodniu (34,0 godz.), dysponowały 219 miejscami dla czytelników.

Biblioteki ośrodków inte dysponowały 308,0 tys. wol. księgozbioru (jego wielkość w stosunku do roku poprzedniego spadła o 18,6%) oraz 182,6 tys. jedn. inw. pozostałych zbiorów nieelektronicznych oraz zbiorów elektronicznych na nośnikach fizycznych (mniej o 14,0%). Oferowały także blisko 75,2 tys. tytułów licencjonowanych oraz 9,4 tys. obiektów cyfrowych zdigitalizowanych.

W 2017 r. liczba czytelników zmniejszyła się (o 12,6%) i wynosiła 1601 osób. Liczba użytkowników bibliotek ośrodków inte (łącznie z czytelnikami) to ok. 3,5 tys. osób, które odwiedziły je 17,6 tys. razy (przeciętnie jeden użytkownik wizytował je 5,1 razy w ciągu roku).

Biblioteki ośrodków inte w 2017 r. wypożyczyły i udostępniły na miejscu łącznie ponad 35,5 tys. jedn. inw. zbiorów (o 7,4% mniej niż w 2016 r.).

W 2017 r. 85,7% bibliotek ośrodków inte posiadała komputery, 57,1% użytkowało komputerowe programy biblioteczne, 38,1% udostępniała katalog w sieci.

³¹ Polskie Linie Kolejowe reaktywowały bibliotekę ointe, Biblioteka Instytutu Techniki Budowlanej zyskała status naukowej i została w 2017 r. ujęta w tej grupie bibliotek.

3. Biblioteki fachowe

Liczba bibliotek fachowych³² w 2017 r. wynosiła 294, tj. o 8 mniej niż w poprzednim roku (w tym 6 miały w dalszym ciągu zawieszoną działalność). Biblioteki fachowe czynne były przeciętnie 4,7 dnia w ciągu tygodnia (31,5 godz.), dziesięć z nich było otwartych dla użytkowników w soboty³³.

W 2017 r. łączny stan księgozbioru tej grupy bibliotek wzrósł do 5,3 mln wol. (więcej o 2,7% w stosunku do roku poprzedniego). W bibliotekach fachowych pozostałe zbiory nieelektroniczne występowały w podobnej liczbie, jak księgozbiory (ok. 4,1 mln jedn. inw., największa ich część to opisy patentowe, normy – 84,5%). Zbiory elektroniczne na nośnikach fizycznych wzrosły do 225,2 tys. jedn. inw. (więcej o 30,6% niż w roku 2016), zwiększyła się także dostępność do zbiorów licencjonowanych, do których biblioteki wykupiły dostęp do 36,9 tys. tytułów. Biblioteki fachowe oferowały dostęp do 153,9 tys. obiektów zdigitalizowanych ze swoich zbiorów (5,4 tys. zostało włączone w 2017 r.).

W bibliotekach fachowych pracowało ogółem 433 osób (mniej o 3,3% w stosunku do roku poprzedniego), zmniejszyła się także liczba osób zatrudnionych w działalności podstawowej do 396 (o 3,6%). Zwiększyła się natomiast powierzchnia użytkowa, którą dysponowały (do 31,2 tys. m², o 1,5%) oraz liczba miejsc dla czytelników (do 2,2 tys., o 1,0%). Niewiele zmienia się w bibliotekach fachowych stopień wykorzystania komputerów i usług z nimi związanych. Biblioteki fachowe były skomputeryzowane w 2017 r. w 77,9%, niecała połowa (44,9%) udostępniała użytkownikom komputery z dostępem do Internetu, nieco ponad 1/4 (26,1%) – katalog on-line w Internecie.

W 2017 r. biblioteki fachowe cieszyły się większą popularnością niż w roku poprzednim, zarejestrowały 19,1 tys. czytelników (o 4,0% więcej), którzy wypożyczyli na zewnątrz i skorzystali ze zbiorów na miejscu łącznie z 321,3 tys. jedn. inw. (w 2016 r. – 307,9 tys.), tj. o 4,4% więcej niż w roku poprzednim (wzrost dotyczył obu form korzystania ze zbiorów). Liczba użytkowników bibliotek fachowych (łącznie z czytelnikami) to ponad 47,8 tys. osób (o 11,1% więcej), które odwiedziły je blisko 150,5 tys. razy (przeciętnie jeden użytkownik wizytował je 3,1 razy w ciągu roku). Biblioteki fachowe, podobnie jak inne typy bibliotek rozszerzają zakres świadczonych usług, popularyzują swoje zbiory wychodząc z działaniami poza obręb instytucji macierzystych, w ramach których zostały powołane.

³² Np. biblioteki resortowe, branżowe, zakładów pracy, kancelarii prawnych, muzeów są instytucjami niesamoistnymi. Ze względu na brak często precyzyjnego określenia ich miejsca i roli w instytucji macierzystej trudno określić ich znaczenie i wykorzystanie, co ma wpływ na wysokość budżetów, zarządzanie nimi, budowanie kolekcji i zatrudnianie wykwalifikowanych pracowników, specjalistów w danej dziedzinie.

³³ Spadek liczby placówek w tej grupie bibliotek jest też wynikiem m.in. rozszerzenia ich zadań. Np. biblioteka w TAURON Dystrybucja Wałbrzych oraz Biblioteka Muzeum Regionalnego Ziemi Limanowskiej w 2017 r. zostały ujęte w grupie bibliotek fachowo-beletrystycznych.

4. Biblioteki fachowo-beletrystyczne

Stan bibliotek fachowo-beletrystycznych w 2017 r. to 55 placówek, o dwie więcej niż w ubiegłym roku³⁴. Przeciętnie były czynne 4,7 dnia w ciągu tygodnia (25,8 godz.), pięć z nich pracowały w soboty.

Księgozbiór bibliotek fachowo-beletrystycznych w 2017 r. wynosił 655,6 tys. wol., jego wielkość wzrosła o 2,7% w porównaniu z 2016 r. Pozostałe zbiory mają marginalne znaczenie dla oferty czytelniczej (pozostałe zbiory nieelektroniczne – 3,4 tys. jedn. inw., jednostkowe zbiory elektroniczne na nośnikach fizycznych – 18). W ofercie bibliotek fachowo-beletrystycznych brak było dostępu do zbiorów licencjonowanych, posiadały 1147 obiekty zdigitalizowane.

W stosunku do 2016 r. poprawiła się infrastruktura bibliotek fachowo-beletrystycznych, powierzchnia użytkowa wzrosła do 4,8 tys. m² (o 1,6%), miejsca dla czytelników do 310. Ponad połowa z nich wyposażona była w komputery (56,4%), ale tylko niecała 1/4 udostępniała je czytelnikom z łączem internetowym, 3 placówki (5,5%) oferowały katalog on-line.

Zmalała natomiast liczba pracowników bibliotek fachowo-beletrystycznych (ogółem do 93 osób, w tym działalności podstawowej do 85 osób, o 6,6%).

W 2017 r. wzrosła o 4,8% liczba czytelników korzystających ze zbiorów bibliotek fachowo-beletrystycznych i wynosiła ponad 25,8 tys. osób. Nie wpłynęło to na wzrost intensywności wykorzystania zbiorów, wypożyczenia na zewnątrz i udostępnienia na miejscu (w 2017 r. 225,7 tys. jedn. inw., mniej o 10,9% w stosunku do roku 2016). Liczba użytkowników bibliotek fachowo-beletrystycznych (łącznie z czytelnikami) to blisko 33,7 tys. osób (więcej o 6,9%), które odwiedziły je ok. 124,3 tys. razy (przeciętnie jeden użytkownik wizytował je 3,7 razy w ciągu roku). Biblioteki fachowo-beletrystyczne przeprowadziły 468 imprez dla użytkowników, w których wzięło udział ponad 7,8 tys. osób, dodatkowo 200 godz. zajęć edukacyjnych dla 538 osób.

Duża różnorodność potencjału podstawowych typów bibliotek w Polsce, specyfika gromadzonych zbiorów, różne grupy odbiorców to czynniki, które sprawiają, że trudno jednoznacznie określić wspólne, charakteryzujące je zjawiska. Dodatkowo na możliwości bibliotek wpływa różnorodność środowisk, w których pracują oraz warunki jakie stwarzają do bieżącej pracy i rozwoju ich organizatorzy. Wśród zjawisk obserwowanych w ostatnich latach, także w omawianym roku, wskazać można z jednej strony ograniczanie sieci, zmniejszanie wykorzystania zasobów, spadek odwiedzin, coraz mniej liczne grupy czytelników i użytkowników korzystających z oferty bibliotecznej, z drugiej zaś podnoszenie standardów pracy bibliotek – zwiększa-

³⁴ Wzrost w tej grupie bibliotek wynika z zakwalifikowania do nich dotychczasowych bibliotek fachowych.

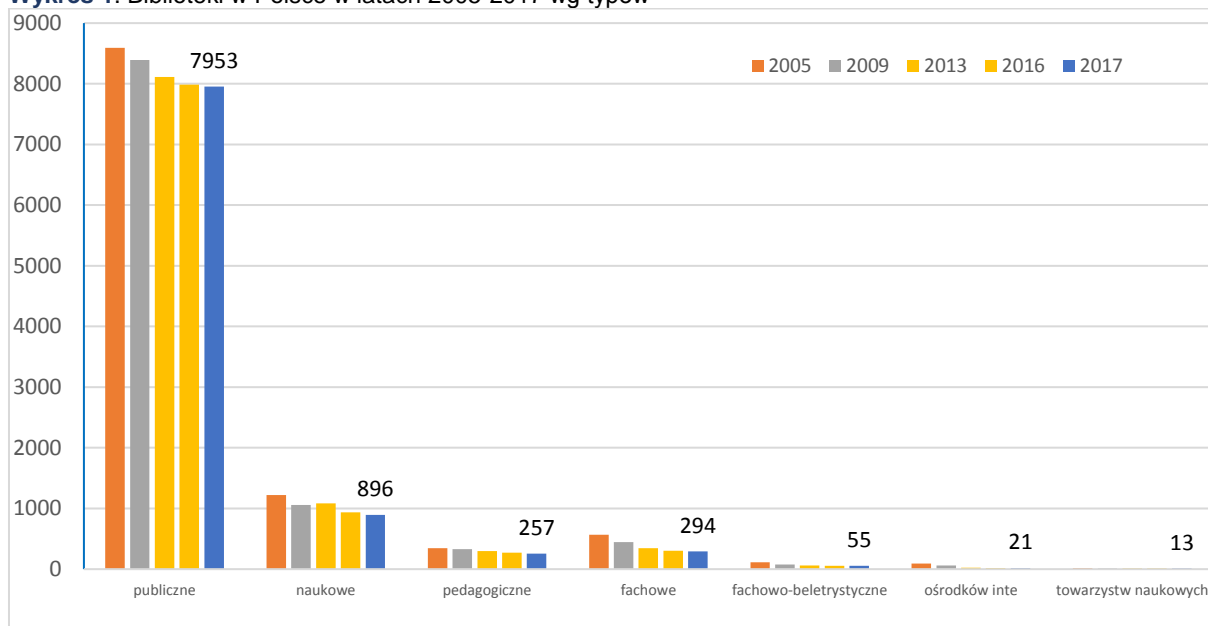
nie zakupów, dbałość o ich różnorodność, tworzenie w bibliotekach klimatu nie tylko do czytania, zgłębiania wiedzy ale także relaksu, wypoczynku, miejsca do którego chętnie się przychodzi i chętnie wraca.

Coraz wyższe oczekiwania formułowane są również wobec pracowników bibliotek, od których oczekuje się zarówno wiedzy merytorycznej, technicznej, informatycznej, jak i komunikatywności, osobistego zaangażowania oraz otwartości na czytelnika. Konieczność posiadania coraz wszechstronniejszych kompetencji wynika nie tylko z rozbudowujących się zadań bibliotek, ale również z niezbędności reagowania na przemiany technologiczne i implementowania ich założeń do bibliotekarskich procesów i usług.

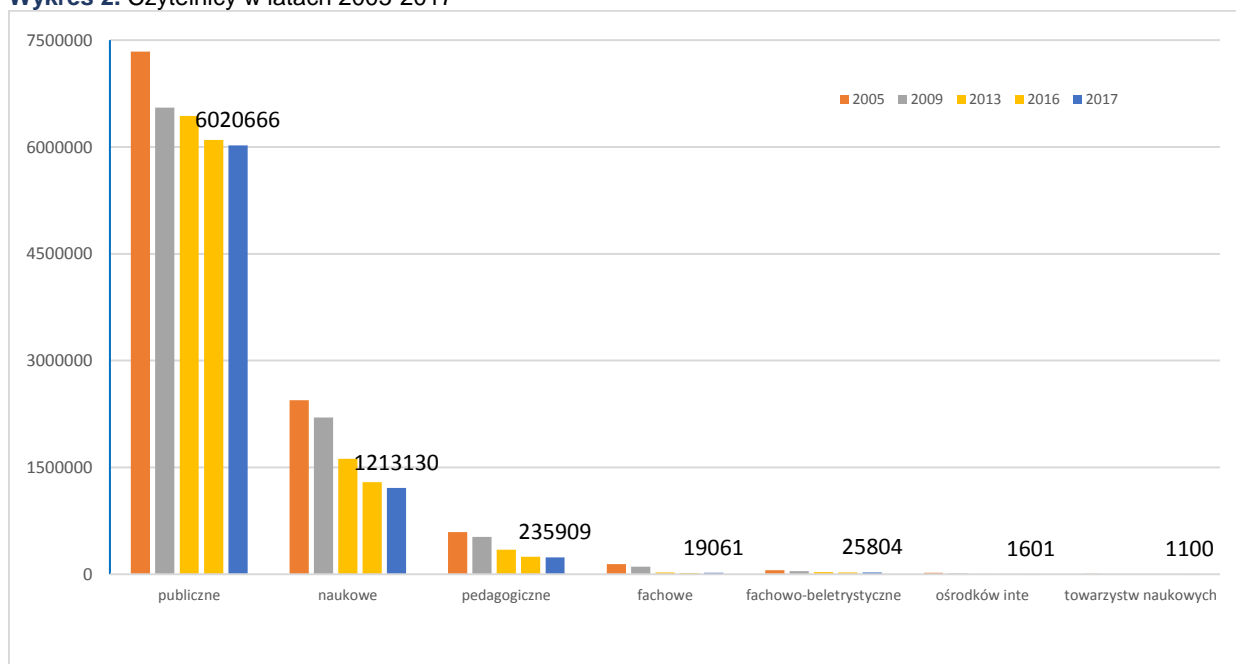
Wysoki poziom działania i kompetencji to warunki stanowiące o niezbędności i przydatności działania bibliotek wobec wielu konkurencyjnych instytucji kultury, czy oświaty. Są też punktem wyjścia do poszukiwań i prób nowego zdefiniowania roli i znaczenia współczesnych bibliotek w upowszechnianiu czytelnictwa.

Wybrane dane i wskaźniki funkcjonowania bibliotek w Polsce objęte badaniem GUS w układzie graficznym

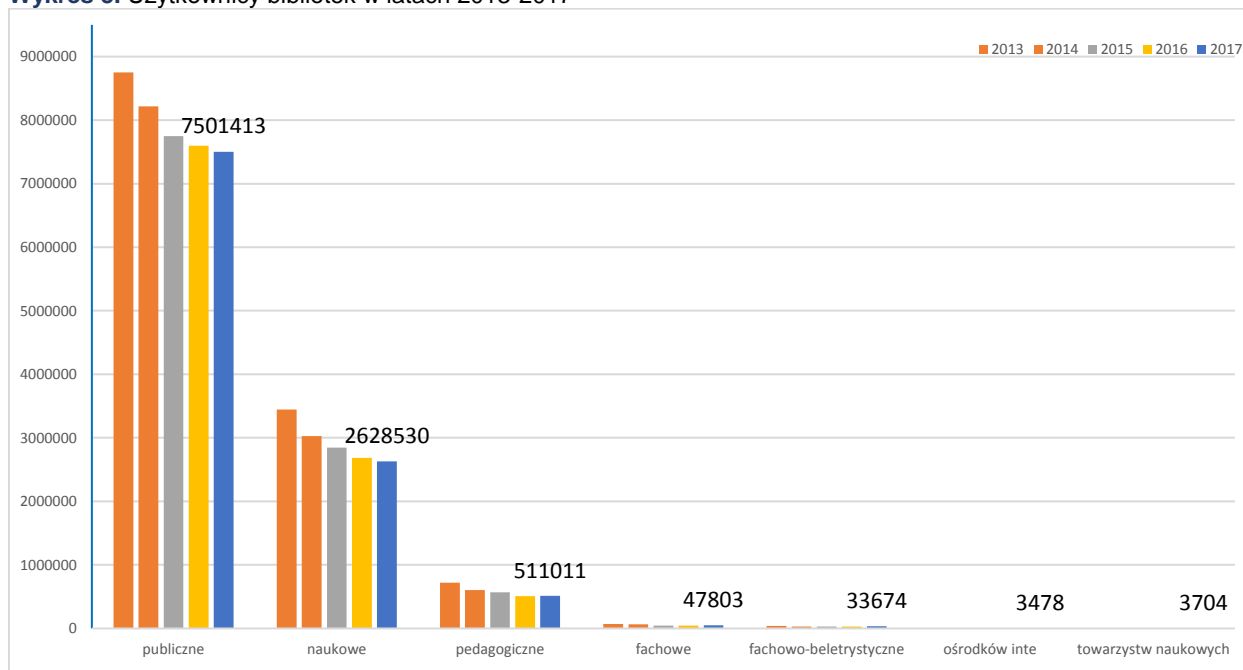
Wykres 1. Biblioteki w Polsce w latach 2005-2017 wg typów

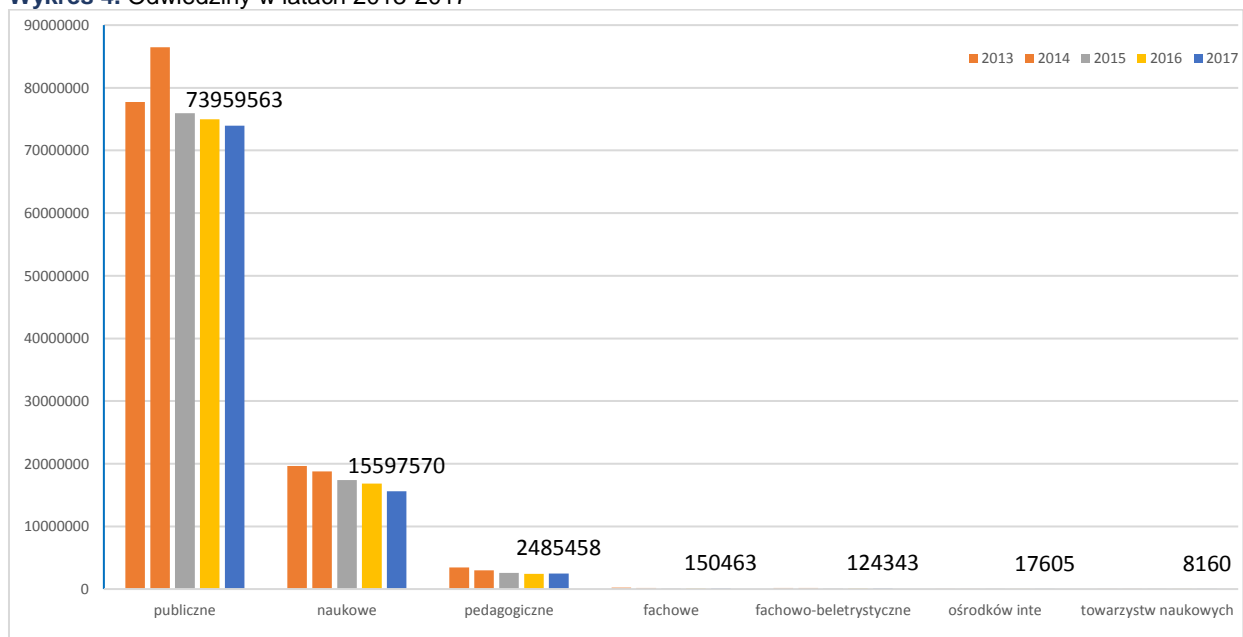
Wykres 2. Czytelnicy w latach 2005-2017

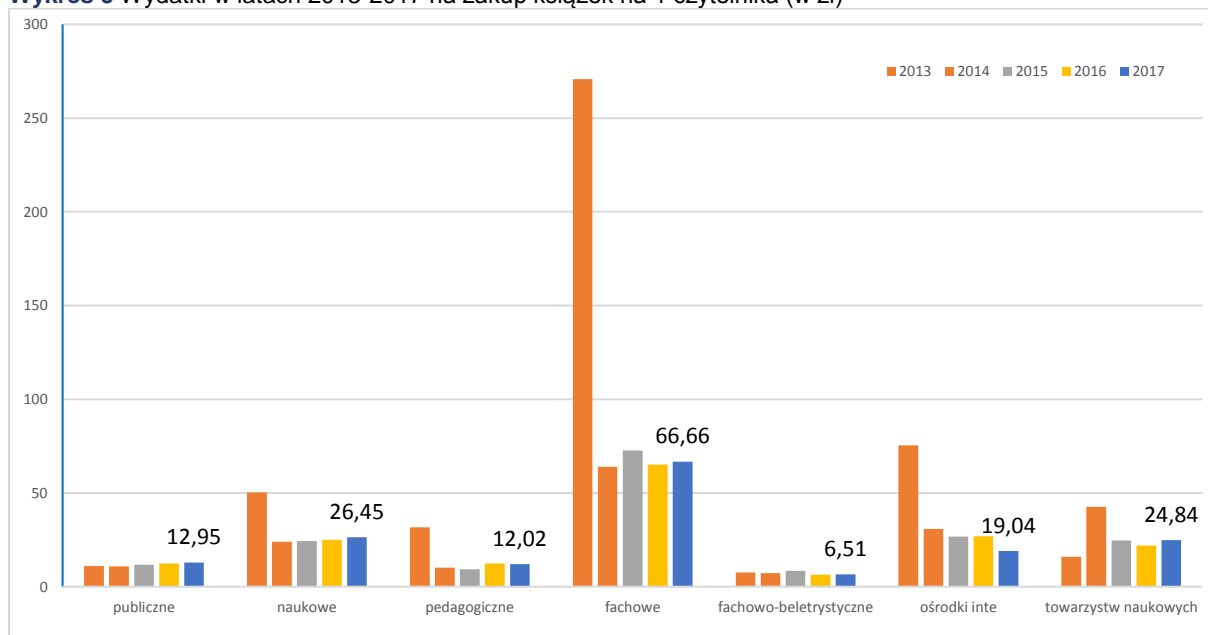
Wykres 3. Użytkownicy bibliotek w latach 2013-2017

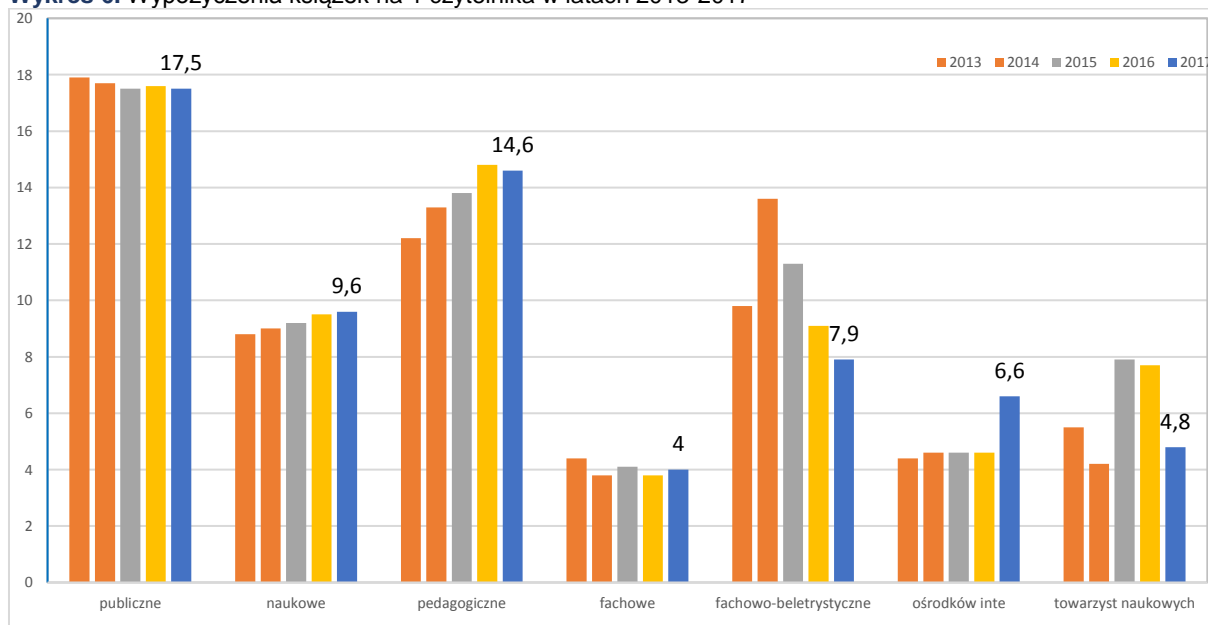
Wykres 4. Odwiedziny w latach 2013-2017

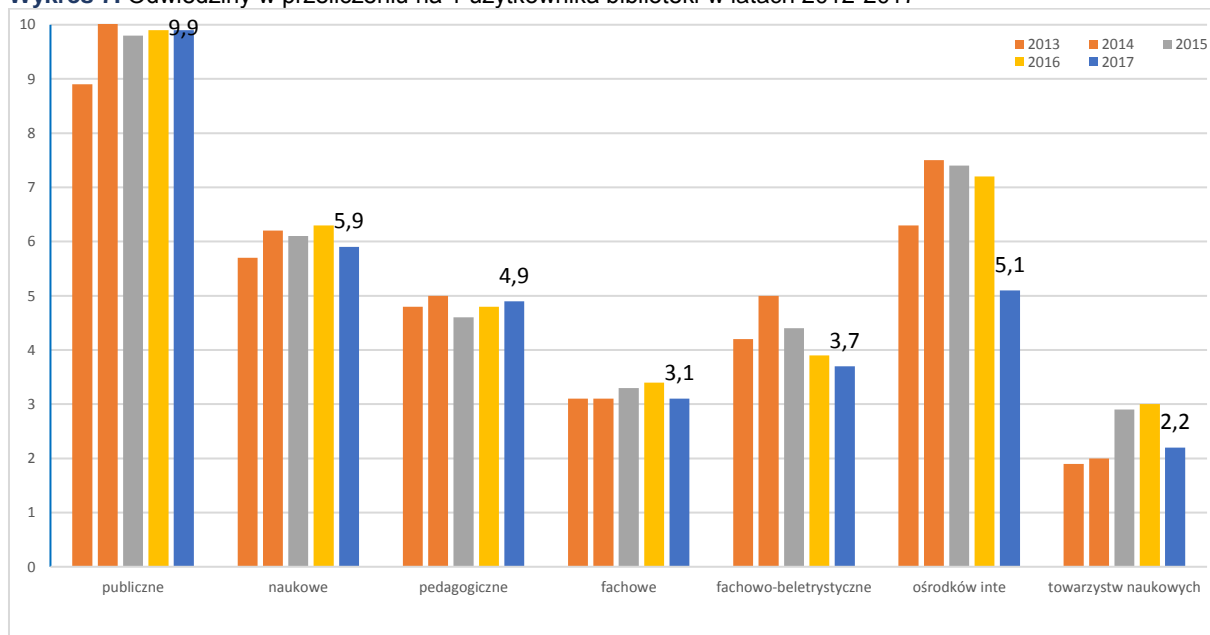
Wykres 5 Wydatki w latach 2013-2017 na zakup książek na 1 czytelnika (w zł)

Wykres 6. Wypożyczenia książek na 1 czytelnika w latach 2013-2017

Wykres 7. Odwiedziny w przeliczeniu na 1 użytkownika biblioteki w latach 2012-2017

Opracowanie:
Barbara Budyńska
Małgorzata Jezierska
Pracownia Bibliotekoznawstwa IKiCZ BN